

Saamelaisalueen liikunta ja liikunnan harrastaminen

Selvitystyö

Lapin Liikunta ry

Opetus- ja kulttuuriministeriö

LIKES

2019–2020

Sisällys

1	JOHDANTO	2
2	AIEMMAN SELVITYSTYÖN TULOKSET	4
3	SELVITYSTYÖN RAJAUKSET JA MENETELMÄT	6
3.1	Selvitystyön rajaukset	6
3.2	Selvitystyön toteutus	6
4	KUNTAKOHTAISET TULOKSET	9
4.1	Enontekiö	9
4.1.1	Liikunnan nykytilanne - kunta, seurat ja saamelainen liikunta	11
4.1.2	Yhteenveto ja tärkeimmät huomiot	13
4.2	Inari	14
4.2.1	Liikunnan nykytilanne - kunta, seurat ja saamelainen liikunta	16
4.2.2	Yhteenveto ja tärkeimmät huomiot	19
4.3	Sodankylä	20
4.3.1	Liikunnan nykytilanne - kunta, seurat ja saamelainen liikunta	21
4.3.2	Yhteenveto ja tärkeimmät huomiot	23
4.4	Utsjoki	24
4.4.1	Liikunnan nykytilanne - kunta, seurat ja saamelainen liikunta	26
4.4.2	Yhteenveto ja tärkeimmät huomiot	27
5	SAAMELAISNUORTEN HAASTATTELU	29
5.1	Luontaiset liikkumistavat, liikunta ja saamelaiskulttuuri	29
5.2	Liikunnan motiivit ja esteet	30
5.3	Saamelaiskulttuuriin liittyvän liikunnan ja hyvinvoinnin kehittäminen	33
6	JOHTOPÄÄTÖKSET JA HUOMIOT	36
6.1	Yhteistyö toimijoiden kanssa	37
6.2	Liikunnan tukiverkoston merkitys	40
6.3	Selvitystyön syventäminen (Likes)	42
7	POHDINTA	43
	LÄHTEET	45

LIITE Saamelaiskulttuuriin tai saamelaisalueelle linkittyvät liikuntatapahtumat

1 JOHDANTO

Saamelaisalueen liikunnan ja liikunnan harrastamisen selvitystyötä aloitettiin vuonna 2018. Lapin Liikunta ry toteutti selvityksen opetus- ja kulttuuriministeriön toimeksiantona. Selvitystyö keskittyi Pohjois- ja Itä-Lapin kuntien peruskouluihin, esiopetukseen ja vapaa-ajan järjestötoimijoihin, jotka olivat enimmäkseen urheiluseuroja. Aiemman selvityksen tulokset osoittivat tarvetta laajemmalle selvitystyölle, minkä vuoksi viimeisin 2019–2020 kartoitus laajennettiin opetus- ja kulttuuriministeriön toimeksiantona kaikkiin saamelaisalueen kuntiin sekä liikuntaa toteuttaviin järjestöihin ja urheiluseuroihin. Tämä raportti keskittyy nimenomaan vuoden 2019–2020 selvitystyön tuloksiin ja niiden pohdintaan.

Selvitystyön tarkoituksena oli

- kartoittaa saamelaisalueen kuntien (Enontekiö, Inari, Sodankylä ja Utsjoki) ja kunnan alueella toimivien tahojen (esimerkiksi urheiluseurat) liikuntamahdollisuudet, -tarpeet ja -resurssit lasten ja nuorten liikunnan näkökulmasta. Mahdollisuudet, tarpeet ja resurssit viittaavat esimerkiksi taloudellisiin tukiin, liikuntapaikkojen määrään, urheiluseurojen määrään sekä liikuntaan liittyviin haasteisiin.
- kartoittaa saamelaisväestön, erityisesti lasten ja nuorten, näkemyksiä siitä, mitä liikuntakulttuuri heille merkitsee ja mitä se voi tarjota.

Yksi keskeinen tietolähde selvitystyössä oli saamelaiskäräjien nuorisoneuvoston ryhmähaastattelu, jossa keskeisimpinä teemoina olivat liikunnan käytännön tarpeet ja toiveet, näkemykset liikunnasta ja liikkumisesta sekä liikuntaan ja hyvinvointiin liittyvät saamelaiskulttuurin perinteet. Saamelaiskäräjiltä saimme tietoa esimerkiksi saamelaiskulttuuriin liittyvistä asioista. Kuntien tilanteiden kartoittamisen kannalta tärkeää tietoa asukasmääristä, ikärakenteista sekä liikuntaan ja hyvinvointiin kohdistetuista tuista saatiin Liikunnan ja kansanterveyden edistämissäätiön ylläpitäältä Likes-tutkimuskeskuksen asiantuntijoilta.

Kuntien näkökulman kartoittamisella sekä saamelaisväestön haastatteluilla saadaan kerättyä arvokasta tietoa liikunnan tilasta ja mahdollisuuksista saamelaisalueilla. Selvitystyön tuloksia voidaan edelleen hyödyntää esimerkiksi alueen liikunnan

kehittämiseen tasa-arvoisesti yhteistyössä eri toimijoiden kanssa. Selvitystyön ollessa ensimmäinen laatuaan, se tarjoaa myös hyödyllistä tietoa tutkimuksellisesta ja ymmärrystä lisäävästä näkökulmasta.

Avainsanat: saamelaisuus, liikunta, nuoret, saamelaiskäräjät

2 AIEMMAN SELVITYSTYÖN TULOKSET

Lapin Liikunnan toteuttaman aiemman kyselyn kautta keräsimme ajankohtaista tietoa liikunnan tilasta Itä-Lapin ja Pohjois-Lapin seutukuntien alueelta. Keskiössä olivat eri toimijoiden ja alueen nuorten kiinnostukset ja tarpeet uusiin toimintatapoihin lasten ja nuorten aktivoimiseksi. Leader -hanketuella toteutetut kyselyt kohdistettiin kouluille, järjestöille ja kyläaktiiveille 2018.

Lapset ja nuoret tavoitettiin koulupäivien aikana, kun puolestaan järjestöt ja kyläaktiivit tavoitettiin iltatilaisuuksissa. Nettikyselyyn vastasivat 3–6 luokkalaiset, 7–9 luokkalaiset ja vapaaehtoistoimijat, joille kullekin käytettiin erilaista kyselypohjaa. Paperilomaketta käytettiin kouluilla, joissa internetyhteys oli heikko tai koulun tabletteja ei ollut kaikille saatavilla. Lisäksi esi- ja alkuopetuksessa olevat oppilaat osallistuivat kyselyyn, jossa käytettiin toiminnallisia menetelmiä kuten piirtämistä ja liikuntatehtäviä. Kysely toteutettiin satunnaisotannalla suhteessa kunnan oppilas- ja seuramäärään.

Järjestimme kouluille 18 tilaisuutta ja 10 järjestöiltä yhteistyössä kuntien liikunta- ja vapaa-aikatoimien kanssa. Kyselyyn saimme vastauksia yhteensä 686. Esiselvityshankkeen aikana saimme kohtaamisia yhteensä 735 henkilön kanssa. Vastausmäärä oli alueeseen nähden erittäin hyvä. Kyselyjen tulokset avasivat koulujen ja järjestöjen liikunnallista nykyhetkeä ja tulevia kehityskohteita.

Päällimmäisenä esiin nousi lasten ja nuorten liikunnan harrastamisen vahva polarisoituminen. Pohjois-Lapin isoimmissa kuntakeskuksissa, Sodankylässä ja Inarissa, kylän liikunnan harrastusmahdollisuuksiin oltiin melko tyytyväisiä. Pienemmillä kylillä, kuten Sevettijärvellä ja Nuorgamissa, liikuntakerhoista ja vapaa-ajan aktiviteeteista lapset eivät osanneet edes haaveilla. Syrjäkylillä ei kyselyjen tulosten mukaan ollut säännöllistä liikunnan harrastustoimintaa tarjolla lainkaan myöskään yläkouluikäisille nuorille.

Koululiikunnan tärkeys korostui vapaa-ajan harrastamismahdollisuuksien puuttessa. Kuitenkin yläkouluikäisten välituntiaktiivisuus oli melko vähäistä, eikä suurin osa vastanneista pelannut välituntien aikana liikunnallisia pelejä lainkaan. Alakouluikäisistä suurin osa pelasi välituntien aikana liikunnallisia pelejä, ja suhtautuminen

koululiikuntaan oli yläkouluikäisiä myönteisempää. Välituntiaktiivisuus ja koululiikunnasta pitäminen jakaantuivat alakouluikäisillä tasaisemmin kuin yläkouluikäisillä.

Yläkouluikäisistä yli puolet (65 %) kertoi harrastavansa liikuntaa koulun ulkopuolella, mutta liikunnan harrastamisella viitattiin tässä kohtaa enimmäkseen omatoimiseen liikuntaan kavereiden kanssa ja yksin. Toisaalta 57 % yläkoululaisista arvioi kuluttavansa ruudun äärellä (puhelin, tietokonepelit ja TV) 3–5 tuntia päivässä. Myös enemmistö alakouluikäisistä (vastanneista 70 %) liikkui vapaa-aikana omatoimisesti, vaikka eivät osallistuneet koulun jälkeen liikunnallisiin iltapäiväkerhoihin. Alakouluikäisistä (3.–6.lk) suurin osa piti liikuntaa hauskana toimintana, josta saa hyvän mielen. Alakouluikäisistä hauskinta oli liikkua kavereiden kanssa.

Vuoden 2018 lopulla tehty kartoitustyö kohdistui liikunnan viranhaltijoihin. Kartoitus toteutettiin henkilökohtaisina haastatteluina, joissa selvitettiin olemassa olevia liikuntapalveluita, jotka tukevat saamenkieltä ja saamelaista kulttuuria. Kartoitustyössä olivat mukana Inarin, Sodankylän ja Utsjoen kunnat. Keskeisenä tuloksena viranhaltijoiden haastatteluista nousi tiiviimmän yhteistyön tarve kuntien ja saamelaiskäräjien kesken. Yhteistyötä toteutettaisiin etenkin kuulemalla kuntia ja sen myötä tukemalla kuntaa liikuntaan ja vapaa-aikaan liittyvissä päätöksissä. Toisena tuloksena oli saamenkielisten liikunta- ja nuorisojärjestöjen tukeminen liikunta-asioiden osalta. Kolmantena tuloksena haastatteluista nousi tarve yhteisen näkemyksen ja sanaston löytämiselle, jotta liikuntaa voidaan edistää saamelaisten oman tietoisuuden ja näkemysten mukaan. Tämä selvitystyö vastaa aiemman selvitysten tulosten osalta etenkin tietoisuuden lisäämiseen saamelaisalueen liikunnasta.

3 SELVITYSTYÖN RAJAUKSET JA MENETELMÄT

Saamelaisalueen liikunnan ja liikunnan harrastamisen selvitystyön toteutti Lapin Liikunta ry opetus- ja kulttuuriministeriön toimeksiantona. Lapin Liikunnan henkilökunnasta selvitystyön toteutti seuratoiminnan kehittäjä Suvi Karusaari. Yhteistyötä tehtiin Likesin, Lapin aluehallintoviraston ja saamelaiskäräjien kanssa. Selvitystyön aloitusajankohta oli huhtikuussa 2019.

3.1 Selvitystyön rajaukset

Merkittävinä lähtökohtina selvitystyössä olivat saamelaisalueen rajaaminen virallisiin saamelaisalueiksi määriteltäviin kuntiin sekä saamelaisuuden määritelmä. Saamelaiden kotiseutualue Suomessa muodostuu Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kuntien alueista sekä Sodankylän kunnan pohjoisosassa sijaitsevasta Vuotson kylän seudusta, Lapin paliskunnan alueesta. Vuoden 2019 saamelaiskäräjien vaaliluettelon mukaan saamelaiden kotiseutualueella asuu 32 % saamelaisväestöstä, yhteensä 3406 asukasta. Verrattuna vuoden 2015 vaaliluetteloon laskua tältä osin on tullut - 1,8 %. Kokonaismäärä Suomessa asuvista saamelaisista on 10 087, mikä on kasvanut 2,6 prosentilla vuodesta 2015. (saamelaiskäräjät.)

Saamelaisilla on oma kieli, elämäntapa, kulttuuri ja identiteetti. Saamelaiskäräjälain mukaan saamelainen on henkilö, joka pitää itseään saamelaisena edellyttäen, että hän itse tai ainakin yksi hänen vanhemmistaan tai isovanhemmistaan on oppinut saamen kielen ensimmäisenä kielenään. Muut määritelmät ovat sukulaisuus ja aikaisemmat äänioikeusmerkinnät vaaliluettelossa, ja saamelaiskäräjälain kolmannen pykälän mukaan (3 §) saamelaiskäräjävaaleissa äänioikeutetun määritelmän pääperusteena on saamen kieli. Suomen saamelaiskäräjälain § 23 mukaan saamelaiskäräjät ylläpitää vaaliluetteloita saamelaisista.

3.2 Selvitystyön toteutus

Selvitystyön keskeinen osuus saamelaisalueen kuntien liikunnan nykytilanteesta koostettiin kirjoituspöytätyöskentelyllä hyödyntäen Likesin koottuja kuntatietoja kuntien asukaslukumääristä, ikärakenteista sekä liikuntaan ja hyvinvointiin kohdiste-

tuista tuista. Kirjoituspöytätyöskentelyssä hyödynnettiin lähteinä myös kuntien kotisivuja. Enontekiön, Inarin, Sodankylän ja Utsjoen nykytilan kartoitusta syvennettiin sekä ryhmä- että henkilökohtaisilla haastatteluilla kasvotusten ja etäyhteyksiä hyödyntäen. Syventävissä haastatteluissa saatiin tarkennusta kuntien liikuntapalveluiden nykytilaan ja tarjontaa. Kuntien nykytilan kartoituksella haluttiin selvittää kaikkien saamelaisalueella asuvien lasten ja nuorten liikuntamahdollisuuksia.

Kuntakohtaisia tietoja syventävissä haastatteluissa sovellettiin teemahaastattelua. Teemahaastatteluryhmät koostuivat urheiluseurojen edustajista ja kuntien liikuntapalveluita toteuttavista työntekijöistä. Henkilökohtaisia haastatteluja kohdistettiin niille liikuntapalveluiden ja seurojen edustajille ja jäsenille, jotka eivät olleet edustettuina ryhmähaastatteluissa. Kuntakohtaisia tietoja koskevat haastattelut tallennettiin muodosta ja tarpeesta riippuen joko nauhoituksena, muistiinpanoina tai sähköpostin välityksellä. Teemahaastatteluja ja työpajoja toteutettiin yhteensä seitsemän, ja yhteenlaskettuna osallistujamäärä oli 35 henkilöä.

Saamelaisnuorten näkemyksiä liikuntakulttuurista ja sen merkityksestä puolestaan kartoitettiin saamelaiskäräjien nuorisoneuvoston ja saamelaiskäräjien työntekijöiden teemahaastattelulla. Kohderyhmäksi valikoitui saamelaiskäräjien nuorisoneuvosto, sillä se valmistelee saamelaisnuoria koskevat kannanotot, lausunnot ja aloitteet. Nuorisoneuvoston tehtävänä on edistää saamelaisnuorten kielellisiä ja kulttuurillisia oikeuksia koko Suomessa ja vahvistaa yhteenkuuluvuuden tunnetta saamelaiskulttuuriin. Saamelaiskäräjien nuorisoneuvosto koostuu 18–28-vuotiaista jäsenistä. Lisäksi mukana on kaksi vuotta kerrallaan asiantuntijajäsenenä 15–17-vuotiaita nuoria.

Teemamuotoisten keskustelujen tarkoituksena oli taustoittaa ymmärrystä saamelaisnuorten liikunnasta, hyvinvoinnista, käytännön tarpeista, toiveista sekä heille ominaisista tavoista liikkua. Avoimilla kysymyksillä pyrittiin siihen, että nuoret nostaisivat esiin kokemusmaailmaansa perustuvia tärkeimpiä teemoja sekä kokemuksia liikunnasta ja hyvinvoinnista. Syventyminen saamelaisnuorten näkemyksiin koettiin selvitystyön kannalta merkittäväksi, sillä nuorisoneuvosto ei ole aiemmin osallistunut liikuntaselvitystyön toteutukseen, eikä tietoa ole siten aiheesta kerätty. Selvitystyössä haluttiin myös huomioida alueen alkuperäiskansa, joille selvitystyöhön kuuluneet kunnat ovat luonnollista elinaluetta.

Haastatteluun osallistui neljä nuorta ja kaksi saamelaiskäräjien työntekijää. Nuorten haastatteluryhmä oli pieni, mutta aktiivinen. Haastatteluun osallistujat peilasivat esitettyjä kysymyksiä omaan kotipaikkakuntaansa Pohjois-Lappiin, vaikka tällä hetkellä opintojen ja töiden vuoksi he olivat muuttaneet pois omilta kotipaikkakunniltaan.

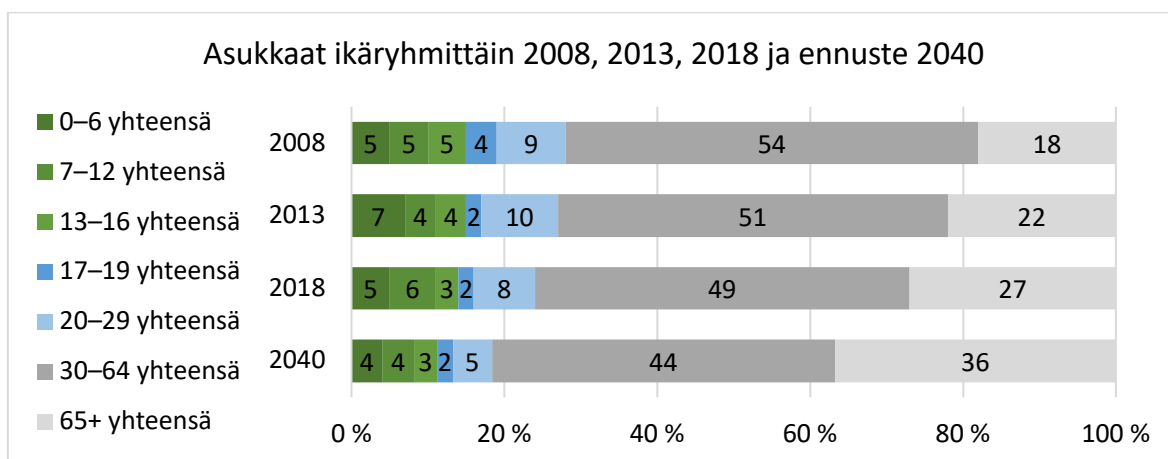
Sekä kuntia koskevissa että nuorten näkemyksiä kartoittavassa ryhmähaastatteluisissa ryhmäkoko oli alle 10 henkilöä. Pienellä ryhmäkoolla halusimme tukea avointa keskusteluilmapiiriä, jossa jokaisen ääni pääsisi kuuluviin. Ryhmiä koskevissa haastatteluissa osallistujille annettiin myös etukäteen haastatteluiden teemat. Teemat tuotiin ryhmän keskusteluun avoimilla kysymyksillä, jotta haastateltavilla olisi mahdollisuus kertoa omia ajatuksiaan ja mielipiteitään annetuista aiheista laajasti ja avoimesti. Nauhoitetut haastattelut litteroitiin ja analysoitiin merkittäviä teemoja ja kuivailevia katkelmia poimien.

Kaikkia haastatteluja koskien selvitystyössä säilytettiin haastatteluihin osallistuneiden anonymiteetti, ja haastateltavat antoivat suostumuksensa aineistojen tallentamiseen ja käyttöön. Muita keskeisiä eettisiä ohjeita selvitystyössä olivat kerätyn tiedon luottamuksellinen säilyttäminen sekä huolellisuus ja avoimuus selvitystyön eri vaiheissa tiedonhankinnasta raportointiin saakka.

4 KUNTAKOHTAISET TULOKSET

4.1 Enontekiö

Enontekiö on pinta-alaltaan Suomen kolmanneksi laajin kunta, kun taas väestötiheydensä puolesta Enontekiön kunta on toiseksi harvimpaan asuttu. Kunnan asukasluku on 1852, ja saamelaiskäräjien vaalitulosten (2019) mukaan saamelaisten osuus väestöstä on noin neljännes. Alle 17-vuotiaita saamelaislapsia ja -nuoria asuu kunnan alueella tilastojen mukaan 89 henkilöä. Enontekiö on saamelaiskäräjien vaalitulosten mukaan ainoa saamelaisalueen kunnista, jossa lasten ja nuorten lukumäärässä on ollut vuosina 2015–19 nousua (18,7 %). Asukasluvun kehittymistä yleisellä tasolla puolestaan kuvataan Likesin (2019b) materiaaleissa.

Kaavio 1. Enontekiön asukasluvun ennuste ikäryhmittäin (Likes 2019b; viitattu lähteisiin Suomen virallinen tilasto (SVT): Väestöennuste; Suomen virallinen tilasto (SVT): Väestörakenne)

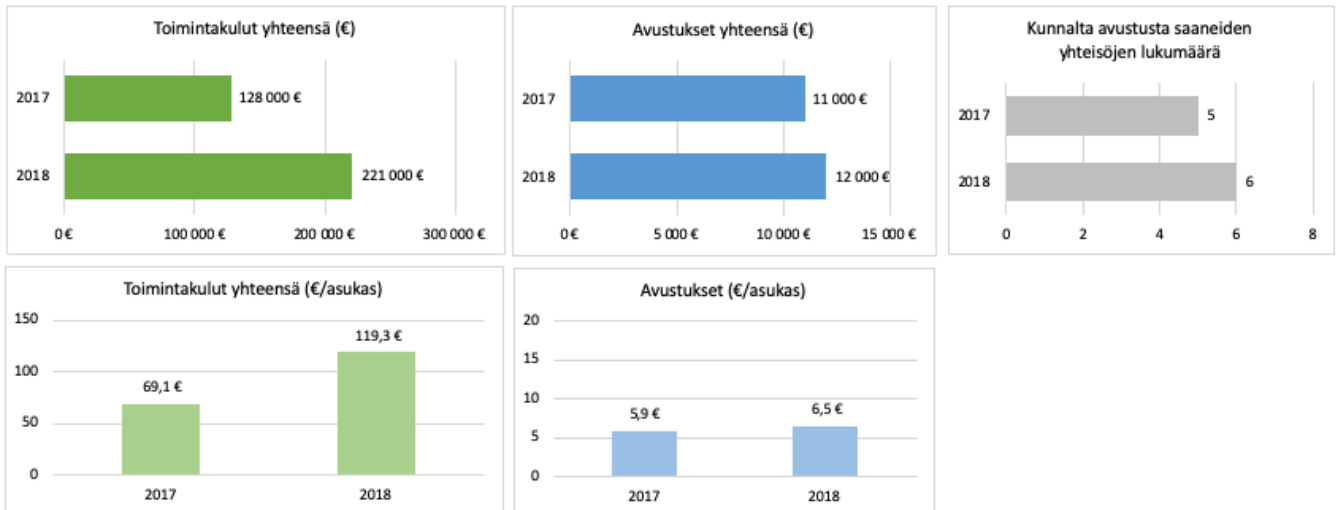
Selkeimpänä huomiona Enontekiön asukasluvun ennusteesta voidaan nostaa yli 65-vuotiaiden määrän suhteellinen kasvu, kun samaan aikaan lasten ja nuorten (0–29 v.) määrä vähenee hieman. Liikunnan kannalta merkittäväksi nousee liikuntamahdollisuuksien turvaaminen lapsille ja nuorille. Yli 65-vuotiaiden kannalta keskeistä on edistää toimintakykyä liikunnan avulla jo ennen ikääntymistä ja ylläpitää ikääntyneiden toimintakykyä esimerkiksi erilaisilla ohjatuilla liikuntatunneilla.

Enontekiön kunnan suurimmat kylät ovat kirkonkylä Hetta, Peltovuoma, Kaare-suvanto, Kilpisjärvi, Kuttanen, Palojoensuu, Nunnanen, Vuontisjärvi ja Leppäjärvi.

Ennen jokaisessa kylässä on ollut oma kyläseura, mutta toiminta kylien pienentyessä on vähentynyt. Yleinen kylätoiminnan väheneminen aiheuttaa luonnollisesti haasteita myös liikunnallisen toiminnan järjestämiselle. Kunnan peruskoulut puolestaan sijoittuvat Kaarresuvantoon, Kilpisjärvelle ja Hettaan, jossa peruskoulun lisäksi on lukio. Kaikki kolme peruskoulua ovat olleet mukana Liikkuva koulu -hankkeissa, mikä on liikunnallistanut koulupäiviä (Likes 2019a). Kaarresuvannon koulua pidetään kunnassa kaikista liikkuvimpana kouluna. Liikkuva koulu -toiminta vaihtelee kouluissa laajuudeltaan: esimerkiksi liikunnan ja hyvinvoinnin kirjaaminen opetussuunnitelmaan ja yhteistyö seurojen kanssa kerhotoiminnan järjestämiseksi eivät toteudu kaikissa kouluissa (Likes 2019a).

Enontekiön kunnassa on myös Peltovuoman koulu, joka sijaitsee 30 kilometrin päässä Hetasta. Vähäisen oppilasmäärän vuoksi Peltovuoman koulu on lakkautuksen alla. Peltovuoman koulun 0.–2. luokkien oppilaat ja opettajat siirtyisivät lakkautuksen myötä Hetan yhtenäiseen peruskouluun syyslukukauden 2020 alusta (Enontekiön kunnanvaltuuston pöytäkirja 11.3.2020). Pienimpien koulujen lakkauttaminen on syrjäisemmillä alueilla tyypillistä, ja koulumatkojen pidentyminen voi aiheuttaa haasteita lasten ja nuorten hyöty- ja vapaa-ajan liikunnalle.

Enontekiö on saanut valtion myöntämiä erityisavustuksia vuonna 2017–19 yhteensä 608 800 e: Liikunnallisen elämäntavan tukea 2500 e, Liikkuvan koulun tukea 7500 e ja rakentamisen tukea 599 000 e. Asukaslukuun suhteutettuna avustukset ovat 328 e/asukas. (Likes 2019b.) Verrattuna muihin saamelaisalueen kuntiin avustuksen määrä suhteessa asukaslukuun on suurin. Merkittävänä osana avustuksen määrässä on rakentamiseen myönnetty avustus, joka ei suoraan tuen myöntämismuonna kuvaa liikunnallisen toiminnan määrää. Saatujen avustuksien suhdetta liikunnan ja ulkoilun toimintakuluihin vertaillaan Likesin (2019b) materiaaleissa.

Kaavio 2. Enontekiön liikunnan vastualueen valtionavustukset ja toimintakulut (Likes 2019b; Viitattu lähteisiin aluehallintovirasto; opetus- ja kulttuuriministeriö; Suomen virallinen tilasto (SVT): Kuntatalous)

4.1.1 Liikunnan nykytilanne - kunta, seurat ja saamelainen liikunta

Enontekiön kunnassa ei ole liikunnasta vastaavaa virkamiestä. Nuorisotyöntekijän työnkuva koostuu 60 prosenttisesti etsivästä nuorisotyöstä ja 40 prosenttisesti nuorisotyöstä. Enontekiön kunnan nuorisotyöntekijän ja uuden seurakunnan nuorisotyöohjaajan työpanoksiin kuuluvat myös liikunnalliset kerhot. Seurakunnan järjestämänä on ohjattua liikuntaa kerran viikossa.

Konkreettisia liikunnan harrastusmahdollisuuksia Hetan kylässä ovat muun muassa Hetan hiihtomaan laskettelurinteet ja kunnan puolesta järjestetyt hiihtokoulut. Hettaan valmistui vuoden 2020 alussa myös liikunta- ja kuntosali, ja liikunnan harrastustoiminta laajemmin on jälleen mahdollista. Enontekiön kunnan verkkosivujen perusteella Hetan liikuntasali on otettu aktiiviseen käyttöön, ja vuoroja ovat varanneet sekä kunta- että seuratoimijat.

Liikunnan harrastaminen Enontekiöllä on hyvin edullista kuntalaisille. Esimerkiksi kuntosalin vuosimaksu on Enontekiön asukkaalle 35 euroa. Seurojen jäsenille puolestaan ainoana kustannuksena on nimellinen kannatusmaksu, jonka myötä saa käyttöönsä liikuntatiloja ja seurojen ohjaamia tunteja. Urheiluseuratoiminnassa tiedostetaan, että harrastaminen kotipaikkakunnalla on edullista. Suurimmat kustannukset ovat kuljetusmaksut harrastuspaikoille, joita pyritään lieventämään järjestämällä yhteiskyytejä esimerkiksi Peltovuomasta ja Vuontisjärveltä.

Liikunnasta vastaavan virkamiehen puuttuessa Hetan kylässä vapaa-ajan toiminta pohjautuu vapaaehtoisein ja talkootoimintaan. Se pitää seuratoiminnan rikkaana, mutta toisaalta toiminta on samalla haavoittuvaista, sillä palveluiden monipuolinen tarjonta nojaa vapaaehtoistoimintaan. Seuratoiminnan rikkautta havainnollistaa kunnan alueella, varsinkin Hetassa ja Kilpisjärvellä, toimivat aktiiviset urheiluseurat. Suurimmat seurat ovat Hetan Hukat (jäseniä noin 50), Käsivarren Kipsi ja Enontekiön Moottorikerho. Esimerkiksi Hetan Hukkien lasten liikuntakerhoissa käy noin 40 lasta liikkumassa neljän päävetäjän voimin. Käsivarren Kipsin miesten salibandyjoukkue puolestaan pelaa Salibandyliiton 5. divisioonassa.

Seurahaastatteluiden pohjalta voidaan todeta talkoohengen ja kulttuurin seuratoimintaan kasvaneen. Seuratoiminta pohjautuu vapaaehtoisuuteen, eikä kilpaurheilua harrastavia nuoria ole montaa. Muutamat nuoret, jotka haluavat pelata lajiliittojen alaisuudessa, harrastavat kilpaurheilua Enontekiön alueen ulkopuolella. Lajista riippuen lajiliittojen alaista kilpaurheilua voi harrastaa esimerkiksi Norjan puolella tai Enontekiön lähialueen kunnissa. Kilpaurheilun harrastamisen haasteena pohjoisessa kunnassa on ammattitaitoisten ohjaajien puuttuminen etenkin yksilölajeissa.

Monipuolisista liikunnan harrastusmahdollisuuksista huolimatta harrastuksista pois jääminen (drop out) näkyy kunnassa samalla tavalla kuin muuallakin Suomessa. Yläkouluikäiset ja sitä vanhemmat nuoret jäävät helposti pois toiminnasta. Drop out -ilmiöön on herätty, ja Enontekiön kunnassa ohjaajien määrää on saatu nostettua aktiivisten toimijoiden kautta. Esimerkiksi Hetan Hukka on saanut toimintaansa mukaan 15 apuohjaaja seuran omista kasvateista. Näin kunta yrittää pitää lapset ja nuoret toiminnassa mukana.

Kaikissa Enontekiön liikuntakerhoissa ohjaus tapahtuu suomeksi. Saamenkielisiä lapsia on mukana liikuntakerhoissa yli kymmenen. Muutamat ohjaajat osaavat saamea, mutta pääasiassa liikuntakerhoja silti ohjataan suomeksi. Koululiikunnassa lapset ja nuoret haluavat viettää aikaa yhdessä, koska syrjäkylillä lähimmät kaverit voivat olla kilometrien päässä. Kieliryhmiin eriyttämistä ei pidetä hyvänä vaihtoehtona, sillä välttämättä samaa kieltä puhuvia ei ole ryhmissä yhtä lasta enempää. Yhdistetyillä/suuremmilla ryhmillä halutaan ehkäistä etenkin syrjäkylillä asuvien lasten yksinäisyyden kokemista, sillä kanssakäymistä kavereiden kanssa vapaa-ajalla

ei välttämättä ole. Haastatteluiden perusteella myös varhaiskasvatuksen osalta tilanne pienissä ryhmissä ja yhdessä tekemisestä on sama.

Enontekiön kunnan saamenkielinen varhaiskasvatus järjestetään päiväkotia Riekon saamenkielisessä ryhmässä ja ostopalveluna Ruotsin puolella Karesuvannossa. Lisäksi kunta tarjoaa kielipesätoimintaa Hetassa. Kielipesätoiminnan periaatteet voivat olla kielikylyn kaltaisia. Kielipesä on alle kouluikäisille kielivähemmistön tai alkuperäiskansan lapsille tarkoitettu hoitopaikka, jossa lapsille puhutaan ainoastaan kielipesän kieltä, vaikka he eivät osaisi sitä vielä hoitoon tullessaan. Kielipesässä kieltä opitaan luonnollisissa arjen tilanteissa. Liikunnan kannalta keskeistä olisi tarjota varhaiskasvatuksen yksiköille ja kerhoille työkaluja varhaiskasvatuksen liikunnan suosituksiin.

Karesuvannon koululla ja päiväkodilla lasten kulttuuriin kuuluu selvemmin saamen kulttuurin liittyvät leikit. Yksi syy voi olla saamenkielinen enemmistö, sillä lähes puolet lapsista ovat saamenkielisiä. Karesuvannolla lapsille tyypillisiä ovat poronhoitoon liittyvät leikit, kuten poroerotukset, metsästys, porojen nylkeminen ja kelkalla ajaminen. Nämä ovat tärkeä osa lasten leikki- ja liikuntakulttuuria, joten niiden säilyttäminen mukana toiminnassa on keskeistä.

4.1.2 Yhteenveto ja tärkeimmät huomiot

- Liikunnan harrastaminen on edullista Enontekiöllä
- Harrastamisen haasteena ovat pitkät välimatkat ja vähäiset ohjaajamäärät
- Harrastaminen ja liikunnan toteuttaminen nojaa pitkälti vapaaehtoistoimijoihin
- Ryhmät esimerkiksi kerhotoiminnassa rakentuvat monikulttuurisesti muun muassa kielen, kansalaisuuden ja kotipaikkakunnan vaihdellessa

Liikunnan harrastamisen edullisuus Enontekiön alueella toisaalta tasapainottaa pitkistä välimatkoista koituvia kustannuksia. Mikäli toimintaa on esimerkiksi vähäisten ohjaajamäärien vuoksi haasteellista järjestää sivukylien alueella, voisivat edulliset kustannukset toimia positiivisena viestintäsisältönä. Enontekiön kuntalaiset ovat myös itse hakeneet ratkaisuja välimatkoihin järjestämällä yhteiskyytejä. Ratkaisuista huolimatta syrjäkylien vähäisempi toiminta asettaa sivukylillä asuvat lapset

eriarvoiseen asemaan harrastusmahdollisuuksien suhteen, mitä myös kuntatasolla tulee huomioida.

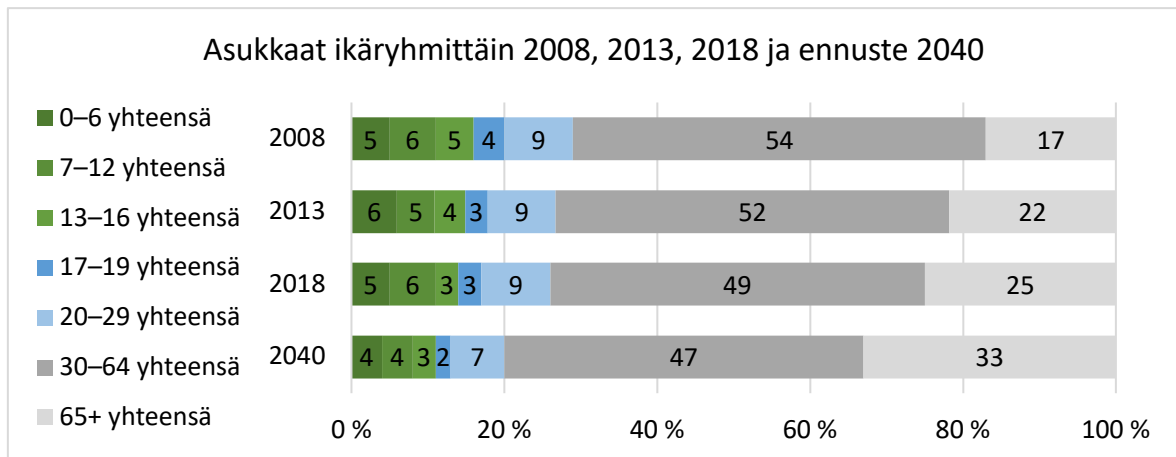
Jotta Enontekiön harrastusmahdollisuudet pysyvät nykyisellä tasollaan, on olemassa olevien järjestöjen tukeminen keskeistä. Enontekiön kunta tukee järjestöjään taloudellisesti, mutta myös muu toiminnan tukeminen on järjestöjen elinvoimaisuuden ja kehittymisen kannalta merkittävää. Seuratoimijoille on saatavilla esimerkiksi ohjaajakoulutusta, ja ongelmatilanteissa seurat voivat hyödyntää konsultointipalveluja alueen liikunta- ja urheilujärjestöiltä.

Sekä kuntien että urheiluseura- ja järjestötoimijoiden liikuntatarjonnassa on tärkeää mahdollistaa lasten harrastusmahdollisuudet yhdessä ikätovereidensa kanssa. Kolmannen sektorin toiminnassa tulee huomioida myös lasten kulttuuriset ja kielelliset taustat. Mukana olevien vanhempien mielestä ohjaamisessa ja avustamisessa voitaisiin käyttää eri kieliä, ja näin harrastaminen mahdollistettaisiin kaikille. Keskeisenä asiana on kuitenkin tiedostaa ja huomioida, että harrastustoiminta on kaikin puolin avointa.

4.2 Inari

Inarin kunta on pinta-alaltaan Suomen suurin 17 321 km², ja kunnan asukasluku 6930 on Saamenmaan kunnista toiseksi suurin Sodankylän jälkeen. Inarin kunnan väestöstä kaksi kolmasosaa asuu keskustaaajamassa Ivalossa, joka on kunnan suurin kylä ja kuntakeskus. Muita Inarin kunnassa olevia kyliä ovat Angeli, Inari, Nellim, Kaamanen, Törmänen ja Saariselkä. Ivalon kuntakeskukseen pisin matka on Sevetijärveltä, josta matkaa kertyy yhteen suuntaan 150 kilometriä.

Saamelaiskäräjien vaalitulosten (2019) mukaan Inarilaisista vajaa kolmannes on saamelaisia. Saamelaislapsien ja -nuorten osuus on Inarin kunnan alueella suurin suhteessa muihin saamelaisalueiden kuntiin Suomessa: alle 17-vuotiaita saamelaislapsia ja -nuoria asuu Inarin kunnassa 361 henkilöä (saamelaiskäräjät). Yleisellä tasolla asukasluvun ennustetaan nousevat hieman vuoteen 2040 mennessä (Likes 2019b).

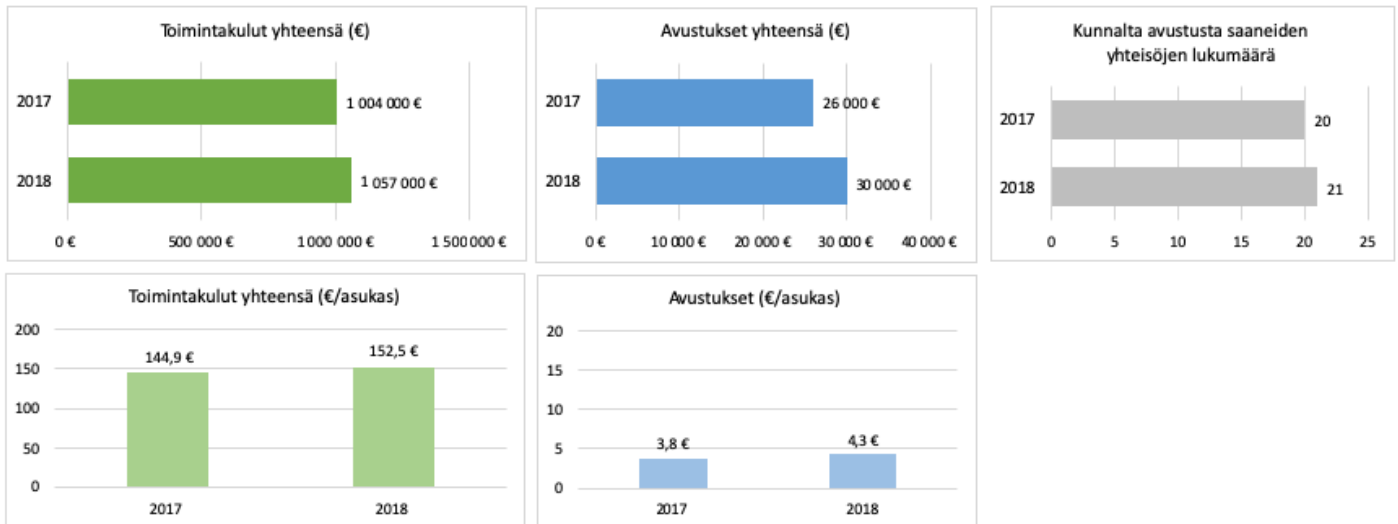
Kaavio 3. Inarin asukasluvun ennuste ikäryhmittäin (Likes 2019b; viitattu lähteisiin Suomen virallinen tilasto (SVT): Väestöennuste; Suomen virallinen tilasto (SVT): Väestörakenne)

Enontekiön tapaan myös Inarin asukasluvun muutoksissa huomion arvoista on yli 65-vuotiaiden määrän suhteellinen lisääntyminen. Myös muun asukasluvun kehityksen suhteen ennuste on samankaltainen kuin Enontekiöllä, joskin Inarissa asukkaiden kokonaismäärä nousee hieman nykyiseen verrattuna.

Inarin kunta on saamelaiskulttuurin keskus, jonka lähiympäristössä saamelainen perinne on pysynyt elävänä. Kuntaan sijoittuu saamelaisten kulttuuri- ja hallintokeskus Sajos, jossa toimii saamelaiskäräjät, saamelaiskirjasto ja -arkisto, yhdistykset ja saamelaisalueen koulutuskeskus. Toisen asteen oppilaitos on erikoistunut saamenkäsityöhön, poronhoitoon ja saamen kieliin. Koulu tarjoaa ammatillista koulutusta sekä nuorille että aikuisille. Lisäksi kunnassa käytetään suomen kielen rinnalla virallisesti kolmea eri saamenkieltä, pohjoissaamea, inarinsaamea ja koltansaamea, mikä on poikkeuksellista verrattuna muihin Saamenmaan kuntiin.

Liikunnan kannalta keskeiseksi voidaan nähdä saamelaisalueen koulutuskeskuksen kiinnostus ja halu kehittää oppilaiden liikuntaa ja hyvinvointia. Koulu on Suomen ammatillisen koulutuksen kulttuuri- ja urheiluliiton (Saku ry) avulla kehittänyt liikuntaa eri ohjelmien kautta. Tulevaisuuden kiinnostuksen kohteena on oppilaitosyhteistyö liikunta-alan opiskelijoiden kanssa ja olla osahakijana Opetus- ja kulttuuriministeriön liikkuvan elämäntavan kehittämisavustuksessa. Myös liikkuvaksi kouluksi rekisteröityneiden peruskoulujen osalta tilanne on hyvä, sillä kaikki neljä Inarin peruskoulua kuuluvat hankkeeseen (Likes 2019a).

Inarin kunta on saanut valtion myöntämiä erityisavustuksia 2017–19 yhteensä 87 000 e: KKI-hanketukea 1000 e, Liikkuvan koulun tukea 40 000 e sekä seuratukea 46 000 e. Asukaslukuun suhteutettuna tuet ovat 12 e/asukas, mikä on määrältään pienin selvitysalueen kunnista (Likes 2019b). Liikunnan tukia ja liikunnan ja ulkoilun toimintakuluja vertaillaan myös Inarin osalta Likesin (2019b) materiaaleissa:

Kaavio 4. Inarin liikunnan vastualueen valtionavustukset ja toimintakulut (Likes 2019b; Viitattu lähteisiin aluehallintovirasto; opetus- ja kulttuuriministeriö; Suomen virallinen tilasto (SVT): Kuntatalous)

4.2.1 Liikunnan nykytilanne - kunta, seurat ja saamelainen liikunta

Inarin kunnassa työskentelee vapaa-aikasihteeri, erityisliikunnan ohjaaja ja uimaopettajan ja uimavalvojan tehtäviä hoitava henkilö. Koko kunnan alueesta vastaavien virkahenkilöiden lisäksi Inarin kylällä on nuorisotyöntekijä, jonka tehtäviin sisältyy liikuntatoimen tehtäviä. Kunta halusi vahvistaa tätä kautta liikunnan asemaa ja yhdistää liikunnallisia toimenpiteitä nuorisotoimen puolelle Inarin kylän alueella. Lisäksi 2020 vuoden alussa kuntaan perustettiin uusi liikunnanohjaajan virka. Vapaa-aikasihteerin työtehtäviin puolestaan kuuluvat esimiestyö kunnallisten nuoriso- ja liikuntapalveluiden parissa sekä liikunnanohjaustehtävät.

Inarin kunta pitää tärkeänä tarjota kuntalaisilleen palveluja, joita liikuntalaki kunnilta edellyttää. Liikuntalain tavoitteena on muun muassa edistää väestön hyvinvointia ja terveyttä, ja tavoite ohjaa kunnan liikuntatarjontaa keskeisesti. Lasten ja nuorten liikunnan näkökulmasta Inarin kunnan liikuntatoimen tehtävänä on järjestää matalan kynnyksen liikuntakerhoja, uimakouluja ja liikuntaa myös erityistä tukea tarvitseville

lapsille ja nuorille. Myös Mannerheimin Lastensuojeluliiton Ivalon paikallisyhdistys järjestää perheiden liikuntakerhoa sekä kahta sählykerhoa peruskouluikäisille lapsille.

Koko Inarin kunnan alueella koulujen salit, jäähalli, ulkojäähaukalot, kuntosalit ja ulkoliikuntapaikat tarjoavat mahdollisuuksia liikunnan harrastamiseen, etenkin Ivalon kuntakeskuksessa. Ivalon kuntakeskukseen suunnitellaan myös uutta koulukeskusta, mikä edelleen parantaisi liikuntamahdollisuuksia tilojen osalta kuntakeskuksessa.

Liikuntatilojen puute puolestaan Inarin kylällä on suuri, koska koululla on ollut sisäilmaongelmia. Vanhan koulurakennuksen ja liikuntasalin sijaan oppilaat ovat käyneet koulua väistötiloissa. Keväällä 2020 aloitetaan uuden koulurakennuksen suunnittelu. Inarin kunta on jo valinnut suunnittelu- ja ohjausryhmän määrärahoineen, mutta virallista päätöstä uuden koulun rakentamisesta ei ole kuitenkaan vielä tehty. Inarin kylältä 10 kilometrin päässä sijaitseva nuorisokeskus Vasatokka auttaa kuitenkin Inarin kylän tilaongelman kanssa, sillä Vasatokassa on liikuntasali, jota esimerkiksi urheiluseurat voivat käyttää maksua vastaan.

Kunnan järjestämien liikuntapalveluiden määrä vaihtelee siis alueittain. Esimerkiksi Sevettijärvellä ei ole koulun jälkeistä kerhotoimintaa lapsille lainkaan. Paikallinen liikuntaseura Sevetin Peurat järjestää kauden aikana kahdet kilpailut yleisurheilun ja hiihdon parissa, mutta ei viikoittaista toimintaa. Inarin kunnan nuoriso-ohjaaja on käynyt kylällä syyskauden 2019 aikana kerran. Liikuntatoiminnan kannalta kuljetukset ja niiden järjestelyt ovat Sevettijärvellä haaste. Sevettijärvellä opettajilla olisi halukkuutta pitää kerhoja, mutta taloudelliset resurssit eivät ole riittävät sekä palkkojen että kuljetuskustannuksien kattamiseen.

Inarin kunnan alueella monipuolista liikuntatarjontaa kuvaa 22 urheiluseuran kirjo, ja suurin osa seuroista järjestää toimintaa Ivalon kuntakeskuksessa. Vuoden ajan toiminut Ivalon Palloseura tarjoaa harrastajilleen jalkapalloa. Jääkiekkoseura Tunturi-Kiekko on Inarin kunnan suurin urheiluseura 200 jäsenellään. Pohjois-Lapin Koirakerholla on agilitytoimintaa ja tottelevaisuuskoulutusta. Moottorikelkkailuseuroja puolestaan on kaksi; Ivalossa toimiva Ylä-Lapin Moottorikelkkailijat ja Saariselän

Moottorikerho. Inarin kylällä toimii kaksi urheiluseuraa. Inarin Yritys tarjoaa maastohiihtoa ja yleisseura Inarin Ilves lentopalloa ja erilaisia voimisteluryhmiä Inarin kylällä ja nuorisokeskus Vasatokassa. Kansalaisopiston kautta voi osallistua lasten tanssikurssille. Lapsilla on mahdollisuus harrastaa monipuolisesti erilaisia lajeja, kuten astanga-joogaa ja itsepuolustusta.

Selvitystyöhön liittyvään seurailtaan osallistui yli kymmenen seuraa, joista osa on saanut Opetus- ja kulttuuriministeriön myöntämää seuratukea. Kilpaurheilutoimintaan tähtäävillä seuroilla suurimmat haasteet ovat ammattivalmentajien puute sekä nousevat ja laskevat lajitrendit. Osaamista seurat kehittävät kurssimuotoisella toiminnalla, esimerkiksi ostamalla valmennusta kehittäviä koulutuksia isommilta urheiluseuroilta.

Inarin kunnan alueella urheiluseuratoiminnassa saamelaislapset harrastavat yhdessä suomea puhuvien lasten kanssa. Valmennus ja ohjaus tapahtuu suomeksi, vaikka osaamista myös ohjaamiseen saameksi on olemassa. Ohjaustoiminnassa käytetty kieli valitaan tilanteen ja osallistujien kielellisen jakautumisen perusteella. Inarin kunnan alueella toimii myös saamelaisurheiluseura Anára Sámisearvi, joka lähettää edustajia alkuperäiskansojen urheilukilpailuihin, mutta ei järjestä viikoittaista toimintaa. Inarilainen Anára Sámisearvi ry:n pääasiallinen tehtävä on Ijahis idja - alkuperäiskansojen musiikkitapahtuman järjestäminen. Tapahtuman yhteydessä järjestetään suopunginheittokilpailut miesten ja naisten sarjassa.

Uutena avauksena Inarin Ilves on hakenut seuratoiminnan kehittämistukea vuodelle 2020 kerhotoiminnan monikulttuurisuuden kehittämiseen yhteistyössä paikallisten toimijoiden kanssa. Tuen saamisesta ei ole vielä takuita, mutta tämä on hyvä suunta lasten monikulttuuriseen lasten ja nuorten liikunnan kehittämiseen. Seuralla on tavoitteena teettää ohjausmateriaalia ja kutsua Saamelaisalueen koulutuskeskuksen opiskelijoita mukaan seuratoimintaan. Tavoitteena on tuottaa lajisanastoa ja treeni-videoita eri kielillä yhteistyössä saamelaiskäräjien kanssa.

Erilaiset tapahtumat eri järjestöjen toimesta elävöittävät lasten ja nuorten toimintaa kuntakeskuksen alueella. Poroajot ovat vuosittainen tapahtuma saamelaisalueen kunnissa. Suomen Porokilpailijat ry valvoo Poro Cup -kilpailusarjaa ja vastaa Poro-

kuninkuusajon järjestämisestä yhdessä paikallisten yhdistysten kanssa. Saamelaiskäräjät järjestävät tapahtumia lapsille ja nuorille, mitkä eivät varsinaisesti keskity liikuntaan.

4.2.2 Yhteenveto ja tärkeimmät huomiot

- Inarin kunnassa on tarjolla monipuolisesti erilaisia liikuntalajeja etenkin aktiivisten seurojen kautta
- Syrjäisemmillä alueilla, kuten Sevettijärvellä, liikuntatoimintaa ei juuri ole
- Saamelaisalueen koulutuskeskuksella on merkittävä rooli etenkin luontoliikunnan vahvistamisessa ja kehittämisessä
- Inarin kunnan alueella puhutaan kaikkia kolmea saamenkieltä, mutta liikuntaa ohjattaessa käytetään pääasiassa suomea

Selvityksen ja viimeisten kahden vuoden aikana urheiluseuratyön tila on kohentunut etenkin Inarin kunnassa. Asukasmäärään nähden 7000 asukkaan kunnassa on huomioitavaa, että kolme seuraa sai Opetus- ja kulttuuriministeriön seuratukea vuonna 2018. Urheiluseuratoiminnan monipuolisuutta kuvaa myös urheiluseurojen määrä. Kaksi toiminnallista hanketta ja yksi työllistämishanke kehittävät toimintaa, ja ovat esimerkkinä muille pohjoisen seuroille.

Inarin kunnassa saamelaisalueen koulutuskeskuksen toisen asteen koulutustarjonta vahvistaa nuorten jäämistä paikkakunnalle. Tarjolla on useita koulutuksia, esimerkiksi erä- ja luonto-opas ja luonto-ohjaaja, jotka vahvistavat liikunnallisia elämäntapoja. Täten saamelaisalueen koulutuskeskus olisi merkittävä yhteistyökumppani saamelaisten nuorten liikunnan kehittämisessä.

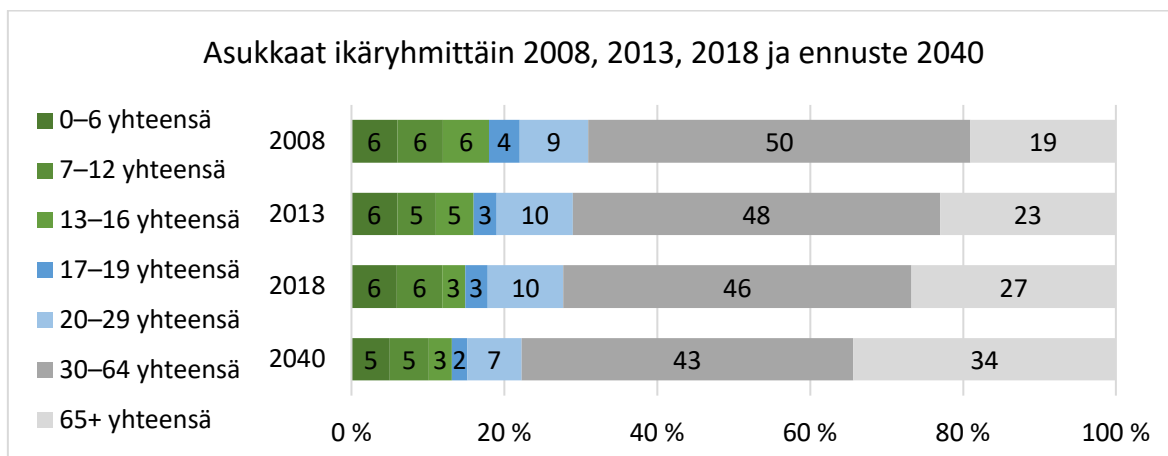
Inarin kunnan liikunnan haasteet liittyvät syrjäseutujen vähäiseen liikuntatoimintaan, joka tällä hetkellä jää pitkälti urheiluseurojen vastuulle. Tasavertaisten harrastusmahdollisuuksien tukemiseksi kunta voisi esimerkiksi harkita yhteistyötä urheiluseurojen kanssa, jolloin syrjäisemmille seuduille taattaisiin monipuolisemmin liikuntatoimintaa. Kunta voisi myös tukea saamenkielistä harrastamista urheiluseuroissa, mikäli seurojen omilla toimijoilla ei ole kielellistä osaamista.

4.3 Sodankylä

Sodankylä on 8 444 asukkaan kunta, ja kunnan asukkaista reilu kolmannes asuu kuntakeskuksen lähikyliillä. Kunnassa on kyliä 35, ja kyläseurat ovat Sodankylässä aktiivisia. Kunnan kokonaispinta-ala on 12 415,22 m². Kyläkoulut sijoittuvat Torviseen, Syväjärvelle, Vaalajärvelle ja Vuotsoon. Sodankylän kaikki kuusi peruskoulua ovat rekisteröityneet Liikkuviksi kouluiksi (Likes 2019a).

Vuotson asukasluku on noin 300 henkilöä (Sodankylän kunnan talousarvio 2019, 11). Vuotso on Sodankylän kunnan ainoa saamelaiskylä, ja alueella asuu enemmistö alle 17-vuotiaista saamelaislapsista ja -nuorista, saamelaiskäräjien vaalitulostoon (2019) pohjaten noin 90 henkilöä. Asukasmäärä on Vuotson osalta arvio, ei tarkka lukema. Sodankylän kuntakeskuksesta on matkaa Vuotson kylälle 90 kilometriä.

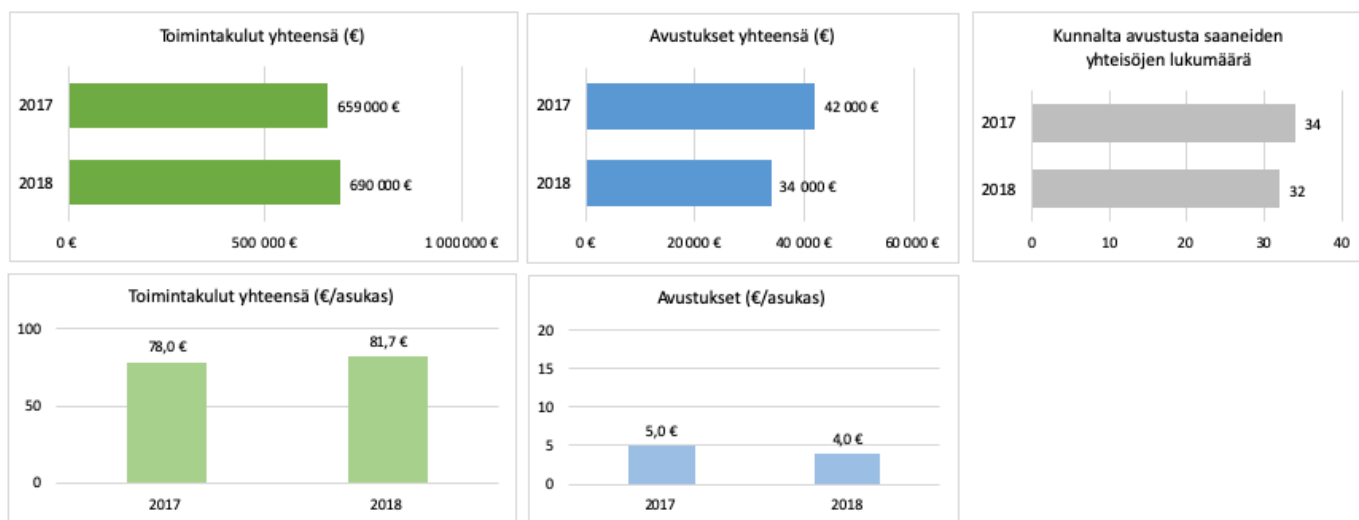
Sodankylän yleinen asukasluvun kehittyminen on samankaltainen verrattuna muihin selvitystyön alueen kuntiin. Yli 65-vuotiaiden suhteellinen osuus kasvaa vuoteen 2040 mennessä, ja lasten ja nuorten suhteellinen määrä vähenee työikäisten taiaan. (Likes 2019b.)

Kaavio 5. Sodankylän asukasluvun ennuste ikäryhmittäin (Likes 2019b; viitattu lähteisiin Suomen virallinen tilasto (SVT): Väestöennuste; Suomen virallinen tilasto (SVT): Väestörakenne)

Sodankylän kunta on saanut valtion myöntämiä erityisavustuksia vuonna 2017–19 yhteensä 887 300 e: Liikunnallisen elämäntavan tukea 42 500 e, Liikkuvan koulun tukea 19 500 e, Liikkuvan opiskelun tukea 46 000 e, rakentamisen tukea 765 300 e ja seuratuken 14 000 e. Asukaslukuun suhteutettuna avustuksia on 105 e/asukas.

(Likes 2019b). Asukaslukuun suhteutettuna Sodankylä sai avustuksia toiseksi eniten selvitysalueen kunnista. Liikunnan ja ulkoilun toimintakulut puolestaan jakautuvat Likesin (2019b) tietojen mukaan seuraavasti:

Kaavio 6. Sodankylän liikunnan vastuualueen valtionavustukset ja toimintakulut (Likes 2019b; Viitattu lähteisiin aluehallintovirasto; opetus- ja kulttuuriministeriö; Suomen virallinen tilasto (SVT): Kuntatalous)

4.3.1 Liikunnan nykytilanne - kunta, seurat ja saamelainen liikunta

Kunnan vapaa-aikapalveluita johtaa vapaa-aikapäällikkö, jonka työtehtäviin kuuluvat liikunta-, nuoriso- ja kulttuuripalvelut sekä koululaisten aamu- ja iltapäivätoiminnan hallinto ja koordinointi. Liikuntatoimi saa yhden liikunnanohjaajan palkkaukseen valtionapua. Yhteensä kunnalla on kaksi liikunnanohjaajaa, jotka koordinoivat liikuntatilojen käyttövuoroja sekä ohjaavat terveyslääkintää ja syrjäkyläliikuntaa.

Sodankylän kunnan liikunnanohjaajat vastaavat yhdessä nuoriso-ohjaajien kanssa matalan kynnyksen ohjatusta toiminnasta ja koulun jälkeisistä kerhoista. Kunnan vapaa-ajan palvelut suuntautuvat sekä kouluikäisille että nuorille. Kouluikäisille on järjestetty sekä aamu- että iltapäivätoimintaa niin keskustassa kuin syrjäkylilläkin. Nuorille toimintaa ei juurikaan ole. Vuotsossa kunnan nuoriso-ohjaaja käy kerran kuukaudessa tapaamassa nuoria ja pitämässä nuorteniltoja.

Kuntakeskukseen sijoittuvasta liikuntakeskityksessä on urheiluhalli, ulkokentät, talvella luistelukenttä ja uusi jäähalli. Sodankylän vapaa-aikatoimen kuntakeskuksen

liikuntaharrastetilat ovat kokonaan käytössä aukioloaikojen rajoissa kello 6–22. Liikuntatiloille on siis kysyntää enemmän kuin nykyisillä resursseilla on mahdollista tarjota.

Koulujen liikuntatiloihin liittyen Sodankylän kunnanvaltuusto päätti syyskuussa 2018, että kunta rakentaa kokonaan uuden koulukeskuksen, johon keskitetään kaikki kuntakeskuksen peruskoulut ja lukio. Uusi koulu korvaa nykyiset Aleksanteri Kenan koulun, Kitisenrannan koulun ja käyttökiellossa olevan Sompion koulun. Koulukeskuksen rakentumisen arvioidaan käynnistyvän keväällä 2020. Vuotson koulun peruskorjaus on puolestaan suunniteltu aloitettavaksi vuoden 2021 aikana, mutta alustavia korjauksia aloitetaan jo vuoden 2020 alkupuolella. Koska koulujen tilat, kuten liikuntasalit, ovat käyttökiellossa, on liikuntatoiminnan järjestäminen haasteellista: seuroille ei ole tarjolla riittävästi käyttötunteja toiminnan toteuttamiseen.

Sodankylässä on noin 22 urheiluseuraa, jotka tarjoavat monipuolista harrastustoimintaa lapsille ja nuorille. Liikunta- ja nuorisotyö keskittyy pääasiassa Sodankylän kuntakeskukseen. Liikunnallista toimintaa kahdella kylällä tarjoavat lapsille vain Syväjärven kyläseura ja Vuotson Hurjat. Muu liikuntatoiminta syrjäkylillä on suunnattu aikuisille. Sodankylän isoimpien seurojen Lapin Veikkojen, Sodankylän Kisasiskojen ja Sodankylän Pallon jäsenenä pääsee harrastamaan useaa lajia Sodankylän kuntakeskuksessa. Tanssia harrastetaan Sodankylän Tanssin ohjaamana ja sirkus-taidetta Revontuliopistossa.

Sodankylän kunnan alueella toimii kaksi liikunta- ja urheiluseuraa, jotka tukevat saamelaista kulttuuria. Toinen seura, Suopunginheittäjät ry, keskittyy saamelaiskulttuuriin liittyvään suopunginheittoon. Suopunginheittäjät ry:n toiminnan tarkoituksena on edistää suopunginheittoa urheilulajina ja tehdä lajia tunnetuksi. Yhdistyksen jäsenillä on poromiestaustaa ja monivuotinen kokemus poro- ja suopunginheittokilpailujen järjestämisestä sekä kilpailuihin osallistumisesta. Suopunginheittäjien yhdistys järjestää ja antaa järjestettäväksi suopunginheiton aikaheiton suomenmestaruuskilpailut naisille ja miehille. Yhdistys järjestää myös muita suopunginheittokilpailuja, suopunginheittotapahtumia sekä suopunginheiton opetusta ja opastusta yhteistyössä paikallisten kyläseurojen kanssa.

Toisessa liikuntaseurassa, Vuotson Hurjissa, harjoitusten ohjauksiensa on suomen lisäksi pohjoissaame. Ohjaustoiminnassa haasteellista on vähäinen ohjaajien määrä, mikä on tyypillistä pienemmille kyläyhteisöille ja seuroille. Vuotson Hurjat ry toimii vähäisestä ohjaajamäärästä huolimatta Vuotson kylässä aktiivisesti. Vuotson Hurjien lajina on lentopallo, jota enemmistö kylän lapsista harrastaa. Seura on perustettu alun perin porokisojen ja muiden tapahtumien järjestämistä varten, mutta vuodesta 2017 järjestö aktivoitui lentopallon parissa. Lentopalloharjoituksissa puhutaan pohjoissaamea ja suomea. Vuotsosta osallistui joukkue ensimmäistä kertaa Lentopalloliiton Rovaniemen Power Cuppiin kesällä 2019. Seura on hakenut Opetus- ja kulttuuriministeriön seuratoiminnan kehittämistukea kaudelle 2020–2021.

4.3.2 Yhteenveto ja tärkeimmät huomiot

- Saamelaisen liikunnan tila kunnassa on haavoittuvaista, sillä saamenkielisiä ohjaajia on vähän
- Liikunta- ja nuorisotyö keskittyy kuntakeskukseen
- Syrjäkylillä liikuntatoimintaa on vähän, mutta mahdollisuuksia liikuntatoiminnan lisäämiseksi on enemmän kuin muilla selvitysalueen kunnilla
- Kuntakeskuksessa on paljon kysyntää liikuntatiloille muun muassa aktiivisten seurojen vuoksi

Saamelaisen liikunnan tila Sodankylässä on haavoittuvaista, ja liikunnan harrastamisen mahdollisuudet ovat riippuvaisia muutamista ohjaajista, jotka tarjoavat toimintaa oman järjestönsä kautta. Ohjaajien määrää voisi yrittää kasvattaa pidemmällä aikavälillä esimerkiksi seuratoiminnan kautta, kuten Enontekiöllä esimerkiksi Hetan Hukka on tehnyt.

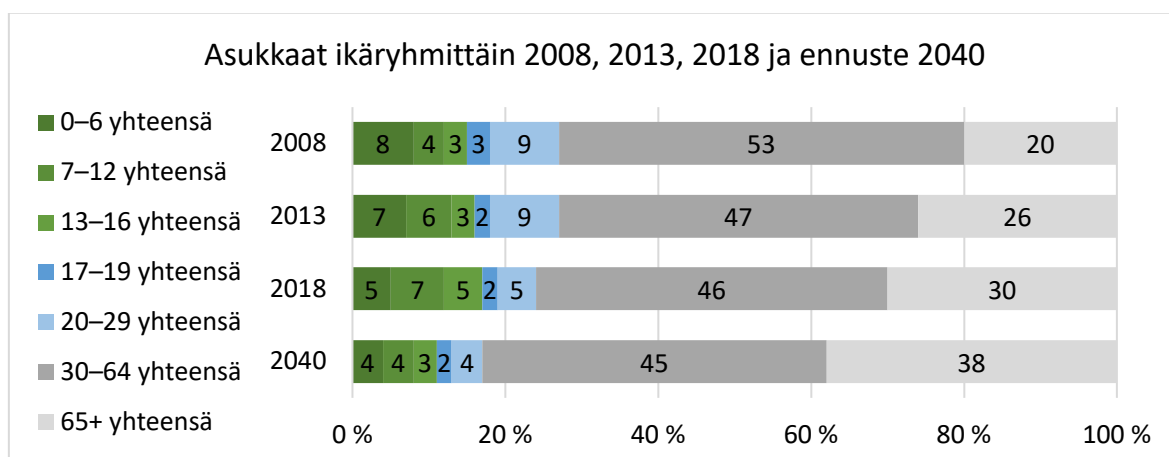
Vähäistä ohjaajamäärää voi lähestyä myös toiminnan houkuttelevuuden näkökulmasta. Esimerkiksi opetus- ja kulttuuriministeriö toteaa *Lasten ja nuorten harrastusmahdollisuuksien edistäminen; Avustuskäytännöt ja vapaaehtoistoiminnan helpottaminen* -julkaisussaan (10/2017, 26) seuraavaa: *“Kun hallinnollinen työ, sääntely ja viranomaisvaatimukset pidetään vapaaehtoistoiminnalle maltillisella ja selkeällä tasolla, edistetään ihmisten sitoutumista toimia vapaaehtoisena. Byrokratiaa ei yhdistystoiminnalle ainakaan tulisi lisätä ja digitaalisuuden tulisi helpottaa hallinnollista työtä sekä vapauttaa resurssia nimenomaan itse toimintaan eli lasten ja nuorten*

harrastamisen ohjaamiseen... Vapaaehtoistoiminnan houkuttelevuutta lisätään nostamalla työn arvoa. Tämä kuuluu kaikille toimijoille kuntatasolta valtiontasolle.”

Pohdinnan aiheeksi nousee liikuntapaikkojen lisääminen nykyisten tilojen aktiivisen käytön vuoksi. Liikuntapaikkojen rakentaminen on pitkä prosessi, joten pienemmät ratkaisut vastaisivat kysyntään nopeammin. Joillain alueilla liikuntapaikkojen määrää on pyritty lisäämään ulkoliikuntapaikoilla, kuten rappusilla ja telineillä. Toisena mahdollisuutena voisi olla jo olemassa olevien tilojen laajempi hyödyntäminen, esimerkiksi kylätalojen tukeminen ja soveltaminen liikuntakäyttöön.

4.4 Utsjoki

Utsjoki on Suomen ainoa kunta, jossa saamelaiset muodostavat enemmistön. Saamelaisia asuu Utsjoella saamelaiskäräjien (2019) tilaston mukaan 662 henkilöä. Alle 17-vuotiaita saamelaislapsia ja -nuoria asuu Utsjoen kunnassa toiseksi eniten saamelaisalueista, 118 henkilöä. Pääkielenä alueella puhutaan pohjoissaamea. Utsjoen kunnan pinta-ala on 5370 km², ja alueella on 17 kylää. Asukasmäärä yhteensä on 1232 asukasta, mutta asukasmäärän ennustetaan pienenevän hieman vuoteen 2040 (Likes 2019b). Liikunnan näkökulmasta tarkasteltuna asukasluvun ennusteesseen liittyvät huomiot ovat samoja muiden selvitystyön kuntien kanssa.

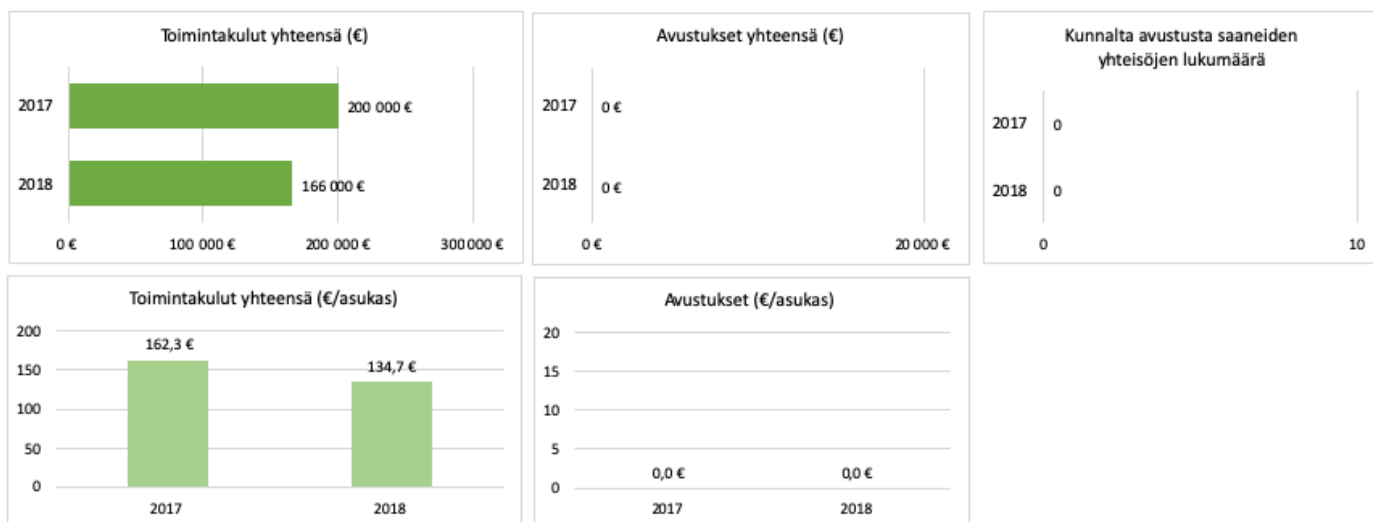

Kaavio 7. Utsjoen asukasluvun ennuste ikäryhmittäin (Likes 2019b; viitattu lähteisiin Suomen virallinen tilasto (SVT): Väestöennuste; Suomen virallinen tilasto (SVT): Väestörakenne)

Kunnan alueen peruskoulut ovat Karigasniemellä, Utsjoella (peruskoulu ja lukio) ja Nuorgamissa (alakoulu). Peruskouluista vain yksi on rekisteröitynyt Liikkuvaksi kouluksi (Likes 2019a). Kaikki koulut ovat kärsineet sisäilmaongelmista, ja opetustoiminta on järjestetty väliaikaisissa tiloissa useamman vuoden. Syksyllä 2020 valmistuu Utsjokisuun uusi monitoimitalo. Ainakaan toistaiseksi uutta liikuntasalia ja uimahallia ei rakenneta, vaan kunnassa käytetään vanhoja liikuntatiloja. Karigasniemessä työ etenee hyvää vauhtia, ja Nuorgamin kohdetta suunnitellaan.

Norjan rajan välitön läheisyys tuo kuntaan monikulttuurisuutta, ja kylillä kuulee puhuttavan saamea, suomea sekä norjaa. Nuorgamista matkaa Utsjoen kuntakeskukseen on 43 kilometriä ja Karigasniemeltä 100 kilometriä. Utsjoen kylältä seuraavaan kuntakeskukseen Ivaloon on matkaa 165 kilometriä. Kunnan palvelut järjestetään suomen ja pohjoissaamen kielillä. Saamenkielen taitoisille työntekijöille kunnassa olisi kova kysyntä.

Utsjoki on saanut valtiolta liikunnan erityisavustuksia vuosina 2017–19 yhteensä 28 500e: KKI-hanketukea 3500 e, Liikunnallisen elämäntavan tukea 22 500 e ja seuratueta 2500 e. Asukaslukuun suhteutettuna tukia on 23 e/asukas, mikä on määrältään selvitysalueen kunnista toiseksi pienin. (Likes 2019b.) Likesin (2019b) tietojen mukaan liikuntaan ja ulkoiluun liittyvät toimintakulut suhteessa kunnan avustuksiin jakautuvat alla olevan taulukon mukaisesti.

Kaavio 8. Utsjoen liikunnan vastuualueen valtionavustukset ja toimintakulut (Likes 2019b; Viitattu lähteisiin aluehallintovirasto; opetus- ja kulttuuriministeriö; Suomen virallinen tilasto (SVT): Kuntatalous)

4.4.1 Liikunnan nykytilanne - kunta, seurat ja saamelainen liikunta

Utsjoki on Suomen saamelaisalueella ainut kunta, joka pystyy palvelemaan nuoria niin suomeksi kuin saameksikin. Nuorisotyöntekijä Utsjoella on kaksikielinen, mikä vahvistaa lasten ja nuorten harrastamista omalla äidinkielellään. Kunnassa on lisäksi vapaa-aikasihteeri (viransijainen), jonka työnkuvaan kuuluu liikunta- ja vapaa-ajan palveluiden koordinointi kunnassa. Utsjoen liikuntatoimi järjestää ohjattua toimintaa eri ikäryhmille, esimerkiksi uimakouluja sekä liikuntakerhoja. Utsjoen kuntakeskuksessa liikunnallista toimintaa on tarjolla viikon jokaiselle päivälle, mutta kylille harvemmin.

Utsjoen kunnan alueella toimivat järjestöt ja seurakunta järjestävät erilaista liikunnan harrastustoimintaa kolmen eri kylän alueella. Utsjoella liikuntaseuratoiminta on pienimuotoista, ja toiminnan sisältö vaihtelee vuosittain. Yhteistyö kunnan, seurakunnan sekä isoimpien seurojen kanssa on tärkeää liikuntatoiminnan kannalta. Utsjoella ei ole kilpaurheilutoimintaa, ja toiminta on muutenkin haavoittuvaista johtuen vähäisistä ohjaajamääristä. Lukioikäisiä on saatu mukaan urheiluseurojen ohjaustoimintaan apuohjaajiksi, mikä tuo pientä lisäapua viikoittaiseen toimintaan.

Isoimpia urheiluseuroja Utsjoella ovat Utsjoen Kuohu ja Ailigas Sääsket. Utsjoen Kuohu toimii Utsjoen kylän alueella, ja heillä on viikoittaista toimintaa lentopallon ja ampumahiihdon parissa. Ailigas Sääsket puolestaan toimii Karigasniemellä, ja heillä on viikoittaista toimintaa lentopallossa. Lisäksi Ailigas Sääsket järjestää erilaisia jumppia. Sääskien toiminnan haasteena on ollut liikuntatilojen puute. Utsjoella toimii myös pienempiä seuroja, kuten Tenon Voima Nuorgamin kylällä, mutta pienempien seurojen aktiivisuus ja toiminnan laatu vaihtelevat kausittain.

Seuratoimijoiden mukaan porosaamelaisten perheitä on edelleen vaikea saada säännölliseen harrastustoimintaan mukaan, vaikka liikunnasta ja hyvinvoinnista puhutaankin aiempaa enemmän. Lapin Liikunnan SuomiMies seikkailee -kiertueita on pidetty Utsjoen kunnassa useamman kerran. Osallistujamäärät tapahtumaan ovat olleet vähäisiä, eikä testaus- ja mittaustilaisuus ole vetänyt paikallisia juurikaan puoleensa. Harrastamattomuuteen ja liikunnan vähäiseen kiinnostavuuteen on haettu

ratkaisuja muun muassa tarjoamalla kurssimuotoisia tapahtumia. Esimerkiksi viikonlopun mittaiset ohjatut lajikokeilut on koettu toimivaksi Utsjoen alueella. Kursseja tilataan myös ulkopuolisilta osaajilta, mikä lisää kunnan liikuntatarjontaa.

Saamenkielinen vapaa-ajan toiminta pohjautuu järjestöjen aktiivisuuteen. Sámi Siida järjestö on vahva vapaaehtoistoimija Utsjoella, ja se toimii kunnan, seurojen ja seurakunnan kanssa yhteistyössä. Yhteistyötä on suunniteltu muun muassa kuntosaliliikkeiden käännoistyöhön liittyen. Sámi Siida ja kunnan liikuntatoimi voisivat siten tehdä yhteistyötä uuden liikuntamateriaalin tuottamiseksi pohjoissaameksi.

Yhdistyksen kaikki toiminta tapahtuu pohjoissaameksi, ja järjestön tavoitteena on kehittää ja ylläpitää pohjoissaamen kieltä omalla toiminta-alueellaan. Sámi Siida ry on järjestänyt aktiivisesti toimintaa lapsille ja nuorille Utsjoen kunnassa vuodesta 2007. Järjestön toiminnassa lapset harrastavat esimerkiksi liikuntaa omalla äidinkielellään saameksi, mikä on poikkeuksellinen mahdollisuus kunnan alueella. Sámi Siida ry järjestää viikottaista toimintaa kulttuurin, musiikin ja liikunnan parissa. Järjestö suunnittelee toimintaansa jäsenten toiveiden perusteella.

4.4.2 Yhteenveto ja tärkeimmät huomiot

- Ainoa kunta, joka pystyy toteuttamaan nuorten liikunta- ja vapaa-ajanpalvelut myös saamenkielellä
- Kunnassa on hyvät yhteistyömahdollisuudet liikunnan kehittämiseksi
- Sámi Siida on ainoa liikuntatoimintaa saameksi tarjoava yhdistys
- Säännölliseen harrastustoimintaan kannustaminen on haasteellista
- Kylien alueilla toimintaa on vähemmän

Liikunnan kannalta merkittävänä haasteena on säännölliseen harrastustoimintaan kannustaminen. Säännöllisen harrastustoiminnan lisääntymisessä voivat edesauttaa lapsena saadut positiiviset liikuntakokemukset. Liitu-raportissa (2018, 67) liikunnalle annetaan Kosken (2017) jaottelua mukaillen merkityksiä seuraavissa kategorioissa: *“1) kilpailu ja suorittaminen, 2) terveys ja kunto, 3) ilmaisu, esittäminen, 4) ilo ja leikki, 5) sosiaalisuus ja yhdessäolo, 6) itsen tunteminen ja tutkiminen, 7) kasvu ja kehittyminen sekä 8) lajimerkitykset.”* Selvityksen perusteella

avaintekijöitä säännölliseen harrastustoimintaan voisivat olla etenkin ilo ja leikki sekä sosiaalisuus ja yhdessäolo.

Myös liikuntatoimintaan osallistuminen syrjäisemmillä seuduilla on haaste, sillä toiminnan sisältö ja määrä vaihtelevat vuosittain. Syrjäseutujen vähäisemmät harrastusmahdollisuudet ovat yleinen haaste niin tämän selvitystyön kuin muidenkin tutkimusten ja selvitysten mukaan (esim. Näkkäläjärvi 2011; Naukkarinen & Paananen 2017). Utsjoen kunnassa on kuitenkin aktiivisia vapaa-ajantoimijoita, joiden kanssa tulisi rakentaa tiivimpää yhteistyötä, kuten jo Inarin yhteenvedossa totesimme.

5 SAAMELAISNUORTEN HAASTATTELU

5.1 Luontaiset liikkumistavat, liikunta ja saamelaiskulttuuri

Saamelaisnuorten haastatteluissa kartoitettiin nuorten luontaisia tapoja liikkua ja saamelaiskulttuuriin liittyviä liikuntamuotoja. Kysymys pohjautui siihen oletukseen, että saamelaiskulttuuriin kuuluu luonnon arvostaminen. Saamelaisen maailmankuvan mukaan ihminen on yhtä ympäröivän luonnon kanssa.

Kaupungeissa asuville saamelaisnuorille ominaisimmiksi tavoiksi liikkua pidettiin polkupyöräilyä ja kävelyä. Näiden lisäksi omalla kotiseudulla, Pohjois-Lapissa, käydessä tavanomaiseksi miellettiin hiihtäminen. Talvisin moottorikelkalla ja mönkijällä ajo ovat myös nuorten mukaan luontainen tapa liikkua paikasta toiseen. Urheiluliikkumisen sanaa nuoret käyttivät silloin, kun keskusteltiin harrastamisesta urheiluseurassa tai sovittuna aikana.

*”Mie en kulje missään ryhmäjumpissa, vaikka nyt kaupungissa asunkin. Varmaan vaikuttaa se, että olen kasvanut pienellä kylällä missä olen oppinut metässä kulke-
misen ja marjastuksen, mitä pidän hyötyliikuntana”.*

Nuoret mielsivät esimerkiksi marjastamisen, moottorikelkkailun ja porotyöt omiin kategorioihinsa joko hyötyliikunnaksi, kotiaskareiksi tai ravinnonsaanniksi. Saamelaiskulttuurin liittyviksi liikuntamuodoiksi nuoret puolestaan nimesivät suopunginheiton, porokisat ja soutamisen joella. He luokittelivat aiemmin edellä mainitut hyötyliikunnaksi, mutta haastattelun yhteydessä he tunnistivat ne saamelaiseen kulttuuriin liittyväksi liikunnaksi.

”En osaa miettiä nuoruuttani, mikä oli saamelaista liikuntaa. Ne keillä on poroja, niin se on hyötyliikuntaa heidän elinkeinonsa kautta.”

Nuorilla oli kokemusta kaikista saamelaiseen kulttuuriin liittyvistä liikkumismuodoista, jotka he mielsivät kulttuuriin kuuluviksi. Harvaan asutulla alueella nuorille oli ominaista liikkuminen yksin hyödyntäen hyötyliikunnan mahdollisuuksia. Nämä opitut liikkumismuodot ovat jatkuneet nuorten mukaan myös uudessa elinympäristössä. Kävely metsässä, marjastus ja sienestys ovat asioita, joista nuoret saavat uudella asuinpaikkakunnallaan voimia arkeen.

Haastattelun nuori aikuinen muisteli aikaa, kun hänen oma perheensä asui kauempana kylästä, minkä vuoksi liikuttiin monipuolisesti. Pyöräily, hiihto, juoksu ja kävely olivat päivittäisiä liikkumismuotoja, joita tehtiin yksin. Kaksi nuorta puolestaan muisteli, kuinka omalle postilaatikolle oli pitkä välimatka, ja kuinka posti haettiin päivittäin sisarusten kanssa. Tehtävä oli mieluisa, ja lapset kisasivat, kuka saa hakea postin, vaikka matkaa saattoi olla yli kolme kilometriä.

Kavereiden vuoksi ajettiin pyörällä pitkänkin matkan päähän pelaamaan lentopalloa ja jalkapalloa. Tärkeintä oli sosiaalinen kanssakäyminen, ei niinkään urheileminen. Omissa kaveriporukoissaan nuoret kertoivat liikkuneensa paljon ja liikkumisen olleen spontaania, ei suunniteltua.

Hyötyliikunta oli pienen kylän ainoa liikuntamuoto, koska seuratoimintaa ei ollut. Yksi nuorista oli hahmottanut hyötyliikunnan suuren määrän vasta, kun oli täyttänyt koulussa liikuntapäiväkirjaa, johon merkittiin kaikki fyysiset arkiaskareet ja siirtymiset. Hyöty- ja terveystiikunnan merkitys oli konkretisoitunut yhdelle nuorista myös myöhemmin työelämässä. *”Terveystiikunnan merkityksen ymmärtää vasta jälkikäteen. Työelämässä askeleita ei saa niin paljon, mitä nuorena.”*

5.2 Liikunnan motiivit ja esteet

Suurimmiksi motivaatiotekijöiksi nuoret listasivat kaverin kanssa liikkumisen ja yhdessä tekemisen. *”Liikunnan avulla saa ajatukset pois arjen askareista, joko yksin tai yhdessä. Liikunta on keino purkaa ajatuksia ja stressiä.”* Kaverin kanssa liikkuminen ja yhdessä tekeminen korostuivat myös nuoria kiinnostavien liikuntalajien kohdalla. Sisäliikuntamuotoina sulkapallo ja salibandy koettiin suosituiksi. Norjan puolella, Kaarasjoella ja Tanassa pelataan sählyä, ja sen vuoksi se on kasvattanut suosiotaan myös Suomen Lapissa. Kaarasjoella on mahdollisuus pelata salibandyä sarjajoukkueessa.

Yksi nuorista nosti esiin myös halun jatkaa opittuja lajeja. *”Uinti, lentopallo, ratsastus ja metsässä kävely ovat tuttuja lajeja, joita haluan jatkaa opiskeluvuosina uudella paikkakunnalla. Kesällä pohjoisessa käydessä on mukavaa lenkkeillä tunturissa ja uida joessa ja uimahallissa. Pohjoisen vahvuus on yksin liikkuminen.”*

Saamelaisnuoret haaveilevat haastattelun perusteella joukkueurheilusta: harvaan asutulla alueella joukkue toimintaa on mahdotonta järjestää tai sitä pääsee harrastamaan harvoin. Valmentajan puuttuminen ei ole nuorten mukaan ongelma. Sen sijaan vähäinen osallistujamäärä ja harjoittelutilan puuttuminen tuovat nuorten mukaan suurimmat haasteet.

Tavoitteellisessa liikuntatoiminnassa tilojen puuttuminen, tilavuokrat, liian vähäinen osallistujamäärä kylällä sekä valmentajan puuttuminen nähdään yleiselläkin tasolla rajoittaviksi tekijöiksi. Tavoitteellinen toiminta omassa lajissa ei toteudu esimerkiksi vähäisen osallistujamäärän vuoksi, sillä urheilijoiden omat tavoitteet lajiharjoittelun suhteen vaihtelevat suuresti jopa ryhmän sisällä. Myös pitkät välimatkat ovat haaste tavoitteellisen toiminnan kannalta. Esimerkiksi Ivalosta Sodankylään kertyy matkaa noin 160 kilometriä suuntaansa, mistä johtuen tavoitteellisen liikuntatoiminnan harrastaminen on monille mahdotonta. Esimerkiksi lähimmät sarjaa pelaavat salibandyjoukkueet ovat kaukana Pohjois-Lapin keskuksista, Kittilän Levillä ja Sodankylän kunnassa.

Haastatteluissa nuoret nostivat liikuntaa rajoittavaksi tekijäksi myös tietämättömyyden liikuntatarjonnasta lähellä omaa kotia. Toisaalta yksi haastateltavista huomautti hiihtokeskusten olevan liian lähellä, minkä vuoksi sinne ei tule mentyä. Nuori ei avannut taustasyitä kokemukselleen, mutta taustalla voisi olla esimerkiksi liikuntapaikan houkuttelevuuteen liittyvät asiat. Nuorten tietoisuuteen liikuntatarjonnasta voidaan vaikuttaa kohtalaisen pienillä toimilla, mutta liikuntapaikkojen houkuttelevuuden osalta toimia on haasteellista pohtia. Hiihtokeskuksen kokeminen liian lähellä olevaksi voi pohjautua esimerkiksi psykologisen mielikuvaan, joka puolestaan muodostuu yksilöllisesti muun muassa arvoista, ennako-oletuksista ja aiemmista kokemuksista.

Yksi nuorista pohti *”laiskuutta”* liikuntaa estävänä tekijänä. *”Laiskuus on suuri estävä tekijä. Kun saa päättää nuorena aikuisena omista asioista, jää helposti rankan työpäivän jälkeen sohvan uumeniin katsomaan Netflixiä. Onhan se tasapainoilua ja valintoja”*. Laiskuus nousee usein käsitteenä esille myös muissa liikunnan esteitä käsittelevissä keskusteluissa ja tutkimuksissa (esim. Vanttaja, Tähtinen, Zacheus & Koski 2017, 145–146). Kuten Vanttaja ym. (2017, 145–146) tutkimuksessaan toteavat, laiskuuden käsite ei suoraan kuvaa kuitenkaan liikuntahaluttomuutta.

Nuoret olivat haastattelun perusteella tietoisia liikunnan terveysvaikutuksista. Nuoret olivat myös hakeutuneet jatko-opintoihin terveysalalle. Terveysvaikutuksien tiedostamisen ohella liikunnasta puhuttiin positiiviseen sävyyn. Liikunnan arvostamista kartoitettiin myös laajemmin asteikolla 1–5. Nuoret arvottivat liikunnan yleisesti omassa arjessaan asteikolle 3–4. Yksi haastateltavista puolestaan nosti liikunnan arvomaailmassaan tärkeimpien asioiden joukkoon (5) todeten, ettei ilman liikuntaa pärjää. Hän kertoi pitävänsä liikunnasta kaikissa muodoissa, myös saamelaiskulttuuriin liittyvästä liikunnasta. Tarkemmin vastauksista eriteltynä 4-tasolle arvotettiin kalastus, retkeily, marjastus ja tunturissa vaeltaminen. Liikkuminen kaupunkiympäristössä, kuten esimerkiksi pyöräily ja lenkillä käyminen, sai pienemmän painoarvon 3, eli niitä arvostettiin muita vähemmän.

Haastateltavien liikunnan arvostaminen on muuttunut elämäntilanteesta riippuen. Heidän mukaansa fyysisestä työstä siirtyminen *”siisteihin sisätöihin”* on tuottanut haasteen saada päivittäinen liikuntamäärä täyteen. Haastateltavat kantavat huolta omasta fyysisestä kunnostaan ja vertaavat liikunnan määrää edellisen työn parissa tapahtuneeseen liikuntaan. Heidän mukaansa työnkuva voi vaikuttaa suoraan liikuntatapoihin.

Yleisemmällä tasolla asenne liikuntaa kohtaan vaikutti olevan haastateltavien keskuudessa hyvä. *”Pitää mennä talvella salille, että jaksaa kesällä soutaa ja kalastaa”* ja *”Pitää kuntoilla, että jaksaa tehdä kalastusreissuja kesällä.”* Nuorten havaintojen mukaan omasta hyvinvoinnista aletaan olla kiinnostuneita aiempaa enemmän.

Toisaalta vanhemman sukupolven erilaisen liikuntakäsityksen tuomat erot esimerkiksi asenteeseen, koettiin estäväksi tekijäksi liikunnan harrastamiselle. Nuoret muistelivat vanhempiansa ihmetelleen, miksi nuoret liikkuisivat vapaa-ajalla, kun työ jo sisälsi liikuntaa. Nuorten mukaan vanhemmat eivät katsoneet hyvällä *”liikkumisen takia liikkumista”*. Erot asenteissa ja niiden ilmaisuissa voivat juontua osin ikäryhmiin liittyvistä tekijöistä tai yhteisön perinteistä. Haastateltavan mukaan asenneilmapiiri on kuitenkin hieman muuttunut positiivisempaan suuntaan. Toisaalta haastatteluun osallistunut nuori kertoo kaverilleen sanottavan nykyäänkin, että *”Ei pidä tyhjän päiten lähteä juoksemaan tunturiin”*. Nuoren mukaan yleisesti hyväksyttäväksi nähdään liikunta, jolla on jokin tarkoitus. Nuorten havainnoista voidaan todeta, että yleinen asenneilmapiiri vaihtelee edelleen.

Liikuntaan kielteisemmin suhtautuva asenne on nuorten mukaan osiltaan vaikuttanut myös konkreettisesti lapsuusajan kerhotoimintaan ja harrastamiseen haasteina. Yksi nuorista kuvaili haastattelussa kokemuksiaan seuraavilla tavoilla:

”Kyytiä odotettiin 1,5 tuntia, jos halusi koulusta oman äidin kyydillä kotiin. Jäin täksi aikaa koulun liikuntakerhoon. Tämä oli perheen arjessa uutta, koska kukaan perheestä ei ollut osallistunut liikuntakerhoon. Ajatus oli vieras, miksi pitää mennä hyp-pimään saliin kahdenkymmenen muun kanssa, kun saman liikunnan voisit tehdä kotona”

”Vieraana asiana pidettiin kerhoihin menoa. En tiedä pidettiinkö tätä yleisenä ilma-piirinä kylällä, mutta meille se oli uusi juttu. Sain vanhemmista semmoisen kuvan, että pitääkö tällaiseenkin ryhtyä, vaikka itse koki asian kivaksi ja mielekkääksi.”

Haasteet heijastuivat nuorten mukaan myös ilta-aikaan harrastamiseen. *”Ei tuom-moisen takia aleta kускаamaan”*. Nuoren mukaan ilta-aikana harrastamiseen ei ollut lapsuusaikana mahdollisuutta, koska harrastamista iltaisin ei kotona arvostettu.

Haastattelun perusteella poronhoitajien perheissä ymmärretään, että elinkeinotyö on fyysisesti raskasta. Fyysisesti kuormittavaan työhön liitetään näkemys, että vapaa-aika tulisi käyttää lepäämiseen ja töistä palautumiseen. Näissä perheissä koetaan nuorten mukaan *”höpöksi, kun voisit levätä, niin menet silti liikuntasaliin pelaamaan sählyä”*. Vanhempi sukupolvi siis nuorten mukaan perusteli liikuntaa vastustavia näkemyksiään elinkeinon fyysisellä kuormittavuudella, *”ettei väsyttä liiaksi”*. Toisaalta nuoret tunnistivat näkemyksen ristiriitaiseksi. *”Siinä oli ristiriitaa ja sen nyt aikuisena huomaa. Tämän ajatusmalli on vahvana omilla vanhemmilla ja isovanhemmilla”*.

5.3 Saamelaiskulttuuriin liittyvän liikunnan ja hyvinvoinnin kehittäminen

Kehitettäväksi asiaksi haastateltavat nostivat omalla äidinkielellään ohjatun liikunnan pariin pääsemisen. Ryhmäliikuntaan panostaminen on heidän mukaansa tärkeää. Tärkeäksi nuoret näkivät myös kaikkien mukaan innostamisen. Haastatellut toivoivat, että nuoret pääsisivät viettämään aikaa liikunnan parissa. Tulevien uusien tapahtumien tuottaminen, joissa perinteiset saamelaiset liikuntamuodot olisivat luontevasti läsnä, jäi haastattelun pohjalta kytemään nuorten mieleen.

Ajatus pohjoisen saamelaisalueen omasta liikuntatapahtumasta tai ”kisailuista” sai haastatelluilta nuorilta hyvän vastaanoton. Tapahtuma, jossa nuoret pääsisivät tapaamaan toisiaan liikunnan merkeissä olisi uudistus aiempaan tarjontaan verrattuna. Tapahtumia on jo olemassa esimerkiksi taiteen osalta, mutta kokonaan liikuntaan suuntautunut tapahtuma vielä toistaiseksi Suomesta puuttuu. Liitteessä 5 on listattuna saamelaiskulttuuriin- tai saamelaisalueelle linkittyviä liikuntatapahtumia.

Liikunta on siis osana joissakin tapahtumissa, mutta sitä ei olla tietoisesti kehitetty. Pidemmän aikavälin ohjaus puuttuu saamelaisalueen perinteisistä liikuntamuodoista. *”Suopunginheittokisat eri tapahtumien yhteydessä, mutta taidon oppimiseen, tai välineen valmistamiseen ei järjestetä varsinaisia kursseja saamelaisnuorille. Kisoja voisi kehittää aluekisoiksi saakka”*, yksi nuorista tiivisti.

Nuorten mielestä saamelaisalueen liikuntamuodoista, kuten suopunginheitosta tai marjastuksesta voisi tehdä kuntien haastekisat ja toteuttaa niitä esimerkiksi teemavuosittain. Haastekisojen ja teemavuosien yhteydessä voisi kehittää samalla laajemmin kulttuuria ja hyvinvointia. Esimerkiksi marjastuksessa kerätyn sadon voisi mehustaa, jolloin liikunta linkittyisi laajemmin elinkeinoon. Tärkeänä nuoret pitivät myös, että omaa liikuntakulttuuria tuotaisiin näkyvämmäksi saamelaisessa yhteisössä.

Saamelaistapahtumissa on haastatelluiden mukaan tavallista, että esimerkiksi suopunginheittoa halutaan opettaa mielellään vieraille ja vierailijoille, mutta kursseja pidetään harvoin paikallisille. Suopunginheittoa tulisi nuorten mukaan opettaa myös kaikille lapsille koulussa, yhteisön sisällä ja liikuntakerhoissa. *”Ei voi olettaa, että jokainen saamelainen lapsi osaa heittää suopunkia. Yhdessä voi tehdä hyvin perusjuttuja, esimerkiksi kalastaa ja käydä verkoilla.”*

Nuoret toivoivat haastattelussa, että muiden nuorten tietämystä liikunnasta saataisiin lisättyä. Tärkeänä osana tietoisuuden lisäämisessä nuoret näkivät niiden liikuntamahdollisuuksien turvaamisen, joita kylien alueilla on jo tarjota. Nuoret toivoivat myös, että esimerkiksi heidän kulttuuriinsa liittyvien liikuntamuotojen välineitä olisi lainattavissa käyttöä varten. Esimerkiksi kunnan liikuntatoimen ylläpitämään liikuntavälinepankkiin (Inarissa) nuoret esittivät lisättäväksi saamelaiseen liikuntaan liittyviä välineitä, kuten suopunkeja tai kalastusvälineitä.

Saamelaisnuorilta kysyttiin myös, mitä viestejä he haluaisivat välittää päättäjille saamelaiskäräjillä, kunnissa ja valtiotasolla. Viestinä päättäjille saamelaisnuoret listasivat ensimmäisenä panostamisen saamelaisnuorten liikuntatoimintaan. Nuoret toivoivat tasa-arvoista ja ennaltaehkäisevää liikuntapalveluiden tarjontaa ikäisilleen.

Haastatellut nostivat esille myös, että liikkumisen rajoitteita vähennettäisiin ja perinteisiä liikkumisen keinoja tuettaisiin. Esimerkiksi kalastuslain mukaan täysi-ikäisten tulee maksaa kalastusharrastuksesta, vaikka se kuuluu paikallisten omaan kulttuuriin. *”On tärkeää, että alle 18-vuotias saa kalastaa maksutta harrastaen esimerkiksi Tenolla”*, nuoret summasivat.

Saamelaiskäräjien nuorisoneuvosto ei ole aikaisemmin osallistunut liikunta-asioiden kehittämiseen, mikä herätti haastattelujoukossa kiinnostusta. Liikuntatarjonta eri kylillä voisi nuorten mukaan lisääntyä erilaisten tapahtumien myötä ja lisätä liikuntaa valmiisiin tapahtumiin. *”Siinä Saamelaiskäräjät voisi aktivoitua”*, nuoret tiivistivät.

6 JOHTOPÄÄTÖKSET JA HUOMIOT

Kaikkien kuntien kohdalla keskeisiä peruslähtökohtia olivat pitkät välimatkat, asukkaiden jakautuminen kuntakeskuksiin ja kyliin sekä liikuntapalveluiden tarjonnan pohjautuminen liikuntalakiin. Lisäksi kaikille saamelaisalueen kunnille tyypillistä oli ikärakenteen muuttuminen niin, että eläkeikäisten osuus asukkaista kasvaa samalla, kun työikäisten sekä lasten ja nuorten määrä vähenee. Kuntien saamat valtion erityisavustukset vaihtelivat määrällisesti keskenään melko paljon. Myös liikuntaan keskittyvien virkamiehien ja toimihenkilöiden kohdalla oli eroavaisuuksia kuntien välillä.

Hyviä liikunnan harrastusmahdollisuuksia useimmissa kunnissa tarjosivat aktiiviset vapaa-ajantoimijat, kuten urheiluseurat ja muut järjestöt. Myös kunnat itsessään tarjosivat vaihtelevasti liikunnan harrastusmahdollisuuksia etenkin kuntakeskusten ja sivukylien välillä. Vapaa-ajan liikunnan harrastaminen omalla äidinkielellään ei puolestaan ollut kaikissa kunnassa taattua kuntatasolta, vaan vastuu tästä on pitkälti vapaaehtoistoimijoilla. Liikunnallista toimintaa kunnissa siis on, mutta liikunnallista toimintaa saamenkielellä on vähän, ja se on haavoittuvaista. Alueellinen vaihtelu liikuntapalveluiden määrässä ja pitkät välimatkat toivat esiin myös sosiaalisten kontaktien mahdollisen rajoittumisen.

Lähtökohtaisesti kaikissa kunnissa on siis hyvät yhteistyöverkostot kolmannen sektorin toimijoiden kanssa liikuntatoiminnan järjestämiseksi ja kehittämiseksi. Tällä hetkellä kaikkia mahdollisuuksia ei kuitenkaan hyödynnetä siinä määrin kuin olisi mahdollista, mikä heijastuu varsinaisen liikuntatoiminnan määrän lisäksi myös liikuntapaikkojen hyödyntämiseen ja harrastamiseen omalla äidinkielellään. Tiivistetysti voidaan todeta, että resurssien ollessa jokseenkin niukat, tulee mahdollisuuksien keskittyä jo olemassa oleviin toimintoihin ja rakenteisiin. Pienet muutokset ja parannukset ovat hyvä askel kohti tarpeiden täyttämistä. Tarpeet ovat selvitystyön valossa etenkin sivukylien harrastusmahdollisuuksien turvaamisessa.

Liikunta ja liikunnalliset elämäntavat ovat haastatteluiden ja selvitysten myötä kuuluneet luontevasti saamelaislasten ja -nuorten arkeen, vaikkakin se on ollut osin tiedostamatonta. Eniten nuoret keskustelivat luontoon kytkeytyvästä arki- ja hyötyliikunnasta, mikä kuvaa liikuntakulttuuria saamelaisten keskuudessa. Tavoitteellinen

liikunta ja kilpaurheilu koettiin haastatteluiden perusteella vieraampina osin liikunnan harrastusmahdollisuuksien puutteen ja osin vanhemman sukupolven erilaisen liikuntakäsityksen vuoksi.

Nuoret näkivät haastatteluiden perusteella liikunnan tarjoavan mahdollisuuksia sosiaalisten kontaktien, kulttuurin ja elinkeinon vahvistamisen sekä terveyden näkökulmista. Nuoret pitivät yhteisiä tapahtumia opintojen ja harrastusten kautta hyvänä mahdollisuutena sosiaalisten kontaktien luomiseksi ja identiteetin vahvistamiseksi. Liikuntatoimintaan liittyen nuoret kokivat omaan kulttuuriinsa liittyvien lajien ohella kiinnostavaksi joukkuelajit, kuten salibandyn.

6.1 Yhteistyö toimijoiden kanssa

- Yhteistyö kulttuurin ja taiteen parissa
- Rajayhteistyö ja Barentsin alueen kehittäminen
- Verkostot ja oppilaitokset: Arctic Sport ja saamelaisalueen koulutuskeskus
- Yhteistyön tavoitteina liikunnan kehittäminen (harrastusmahdollisuudet ja laajempi vaikuttaminen), monikulttuurisuuden huomiointi ja ympäristön haasteisiin vastaaminen

Saamelaisnuorten haastatteluissa todettiin, että saamelaiskulttuuriin kuuluvia liikunnallisia perinteitä toivotaan järjestettävän tapahtumien yhteydessä. Myös olemassa olevat liikuntatapatumat, joita on eritelty selvitystyön liitteessä, tulisi pitää elinvoimaisina yhdessä eri toimijoiden kanssa. Yhteistyön tekemisellä taiteen ja kulttuurin kanssa viitataan myös laajemmin liikunnan tuomiseen osaksi rakenteita ainakin keskustelun tasolla. Yhteistyö taiteen ja kulttuurin kanssa keskittyisi enimmäkseen alueella toimiviin järjestöihin.

Yksi mahdollisuus tukea ja kehittää saamelaisen liikunnan elinvoimaisuutta on sen näkyvyyden lisääminen. Näkyvyyttä ja tunnettuutta lisäisi esimerkiksi tunnettujen saamelaisurheilijoiden esille tuominen yhteistyössä liikunnan, kulttuurin ja taiteen toimijoiden kanssa. Muun muassa tennispelaaja Niila Magga ja balettitanssijakaksoset Birit ja Katja Haarla tekevät hienoa työtä urheilun ja tanssitaiteen parissa. Heidän kaltaisiaan urheilijoita ja liikkujia voisi osallistaa eri tapahtumiin ja projekteihin, jolloin lapsille ja nuorille tuodaan liikunnallisia esikuvia, joihin samaistua.

Toisena huomiona yhteistyöhön liittyen haluamme nostaa rajayhteistyön ja Barentsin alueen kehittämisen. Saamelaisalueen lapset hakevat harrastamisen mahdollisuuksia omasta kunnasta, lähikunnista ja Norjan puolelta. Valtion rajat ylittävä harrastaminen on luontevaa rajapinnassa asuville, ja näin saadaan enemmän vaihtoehtoja harrastamiselle. Rajayhteistyön kehittäminen tarkoittaisi käytännössä lähinnä erilaisten liikuntamahdollisuuksien, kuten liikuntapaikkojen ja olemassa olevien liikuntapalveluiden, laajempaa kartoittamista. Lisäselvityksen perusteella rajayhteistyön kehittämisen viestintä olisi selkeää ja konkreettista valtiotasolle.

Barentsin alueeseen liittyen keskeisimmäksi yhteistyökumppaniksi nousisi Barents Urheilun toimijat. Barents Urheilun toiminnan levittämisen kautta saataisiin parempia mahdollisuuksia saamelaisalueen kilpaurheilulle kisoihin osallistumisen ja urheilijana kehittymisen kautta. Kisoihin osallistumalla ja muun Barents Urheilun järjestämän toiminnan yhteydessä nuoret urheilijat saisivat sosiaalisia kontakteja ja kilpaurheilua harrastavia tuttavuuksia kansainvälisellä tasolla.

Yhteistyötä eri toimijoiden kanssa voidaan rakentaa hyödyntämällä valmiita verkostoja, kuten Lapin yhteistä liikuntaverkostoa Arctic Sportia. Liikunnan harrastamiseen liittyvää keskustelua ja yhteistyötä tulee pitää yllä, jotta tasavertaisia ja ajanmukaisia harrastamisen tapoja ja muotoja olisi mahdollista kehittää Lapin maakunnan harvaan asutuissa kuntakeskuksissa. Verkostojen ideana on saattaa eri harrastustoiminnan järjestäjät ja kuntien eri sektoreiden edustajat yhteen ja tutustuttaa heidät toistensa toimintaperiaatteisiin ja rooleihin. Täten eri toimijoilla on mahdollisuus hyödyntää yhtenäistä, ajantasaista ja toistettavissa olevaa tietopohjaa alueen erityispiirteistä.

Verkostojen lisäksi oppilaitokset ovat hyvä kanava liikunnan kehittämiseen laajemmalla tasolla. Saamelaisalueen koulutuskeskuksella on vahva osaaminen ja kattava koulutustarjonta, joita voisi sekä viedä laajemmin saamelaisalueelle ja kehittää edelleen. Koulutuskeskuksen kautta voitaisiin tuoda enemmän esille myös saamelaiskulttuuriin liittyviä liikuntamuotoja ja sisällyttää niitä koulutuksiin. Koulutusten kehittämistä liikunnallisempaan suuntaan voisi tehdä yhteistyössä muun muassa liikunnan aluejärjestön kanssa. Saamelaisalueen koulutuskeskuksen lisäksi liikunnan kehittäminen voisi koskea myös muita oppilaitoksia, jotka toimivat Lapin alueella.

Yhteistyön tavoitteena on siis kehittää liikuntaa konkreettisten liikunnan harrastusmahdollisuuksien tukemisen ja lisäämisen sekä laajempien kokonaisuuksien, kuten hallintorakenteisiin vaikuttamisen, kautta. Toisena tavoitteena on monikulttuurisuuden tunnistaminen ja tunnustaminen etenkin järjestöjen toiminnassa. Monikulttuurisuuden huomioinnin avaintekijänä on lisääntynyt tieto ja tietoisuus eri kulttuurisista lähtökohdista, joita vaikkapa harrastus- tai päiväkotiryhmän lapset edustavat. Yhteistyö voisi tässä tapauksessa rakentua esimerkiksi urheiluseurojen ja saamelaisjärjestöjen välille. Monikulttuurisuuden huomiointiin liittyen alueella on jo tehty hyviä avauksia: Inarin Ilves on hakenut seuratoiminnan kehittämistukea vuodelle 2020 kerhotoiminnan monikulttuurisuuden kehittämiseen. Puolestaan oppilaitosten ja varhaiskasvatusyksiköisen osalta monikulttuurisuutta on huomioitu päivittäisessä toiminnassa, kuten ryhmien muodostamisessa ja puhutuissa kielissä.

Monikulttuurisuuden huomiointi toiminnassa vastaa yhtäältä myös ympäristöstä juontuviin haasteisiin. Ympäristöstä juontuviin haasteisiin vastaaminen on yhteistyön kolmas tavoite. Väestöryhmien välinen polarisaatio, eriarvoisuus ja vähenevät asukasmäärät luovat uhkaa niin saamelaislapsien kuin saamelaisalueella asuvien lapsien syrjäytymiselle. Useamman kunnan eri lapsiryhmissä oli otettu käyttöön yhdistetyt ryhmät, jotta vähäisistä osallistujamääristä huolimatta saadaan taattua kaikille riittävästi sosiaalisia kontakteja. Saamelaislapset pystyivät melko hyvin osallistumaan myös vapaa-ajan toimintaan, jota esimerkiksi urheiluseurat järjestävät. Kuitenkin olisi tärkeää, että saamelaislapsille taattaisiin parempia osallistumismahdollisuuksia myös omalla äidinkielellään saamelaiskulttuurin tukemiseksi.

Toisena ympäristöstä juontuvana haasteena voidaan pitää ilmastonmuutosta ja muita ympäristöongelmia. Ilmastonmuutos ja ympäristöongelmat uhkaavat eniten luontoliikuntaa, joka on vahvasti osana sekä saamelaiskulttuuriin liittyvää liikuntaa että syrjäseuduilla asuvien liikuntaa. Parhaiten ilmastonmuutosta, ympäristöongelmia ja niiden vaikutuksia liikuntatoimintaan voidaan ehkäistä yhteistyössä ympäristön ja luonnon asiantuntijoiden kanssa. Esimerkiksi metsähallituksella on paljon tietoa ympäristöstä ja luontoliikunnasta.

6.2 Liikunnan tukiverkoston merkitys

- Valtion tukemat hankkeet ja ohjelmat
- Alueelliset ja paikalliset liikunta- ja urheiluyhdistykset
- Järjestetty liikunnanohjaustoiminta
- Verkkosivustot tietolähteenä
- Tukiverkoston tavoitteina yksittäisen liikkujan tukeminen ja liikuntatoimijoiden osaamisen vahvistaminen

Laajimmillaan liikunnan tukiverkkoa luovat valtion tukemat hankkeet ja ohjelmat. Valtion tukemien hankkeiden ja ohjelmien tarkoituksena on edistää liikunnan harrastamista ja yleistä aktiivisuutta kaikissa ikäluokissa tukemalla liikuntatoiminnan vaatimia resursseja. Valtion tuki heijastuu siten melko suoraan yksittäiseen liikkajaan, mutta tuki ulottuu myös liikuntatoiminnan järjestäjiin pelkkää taloudellista tukea laajemmin: valtion tukemien hankkeiden kautta on mahdollista osallistua erilaisiin seminaareihin ja koulutuksiin, joissa rakennetaan liikunnan yhteistyöverkoston ja lisätään osaamista. Valtion tukea on kuitenkin osattava hakea. Tuen hakukanavat, -ajat, -kohteet ja -kriteerit vaihtelevat. Alueen liikunnan elinvoimaisuuden kannalta tulee varmistaa, että esimerkiksi tukia hakevan virkamiehen puuttuessa seuratoimijoilla on riittävästi osaamista ja tietoa tukien hakemiseksi.

Tärkeinä tekijöinä alueen liikunnan elinvoimaisuuden ylläpidossa ja kehittämisessä ovat laajemmin toimivat järjestöt. Lajiliittojen alueorganisaatiot ja seurakehittäjät sekä liikunnan aluejärjestö, Lapin Liikunta ry, vastaavat erilaisista kehittämistoimista, liikunnallisesta kouluttamisesta, toimijoita yhdistävien tapahtumien järjestämisestä ja tiedon jakamisesta. Alueelliset järjestöt tukevat muita paikallisia toimijoita esimerkiksi neuvonnalla valtionavustusten hakemisessa, seuratoimijoiden kouluttamisella, koulupäivien liikunnallistamisella ja muilla asiantuntijapalveluilla. Aluejärjestöjen tarjoama tuki kohdistuu yhdistystoimijoiden lisäksi oppilaitoksille, varhaiskasvatuksen yksiköille, kunnille ja työnantajille. Aluejärjestöillä on myös suoraan liikkujille suunnattua toimintaa erilaisten tapahtumien muodossa.

Paikalliset liikunta- ja urheiluyhdistykset vastaavat enimmäkseen yksilöiden harrastusmahdollisuuksien järjestämisestä ja liikunnallisen elämäntavan tukemisesta. Esimerkiksi urheiluseuroilla on oma roolinsa nuorten liikuttajana, tapakasvattajana ja

terveiden elintapojen välittäjänä. Yksittäisten liikkujien lisäksi yhdistykset voivat tukea muita toimijoita jakamalla oman toimintansa tietotaitoa. Yhdistykset voivat jakaa osaamistaan erilaisissa verkostoissa, joita sivusimme luvussa 6.1. Yhdistyksien liittyminen osaksi verkostoja muodostaa tehokkaan ja vuorovaikutteisen ympäristön esimerkiksi aluejärjestöjen ja lajiliittojen kanssa.

Järjestetty liikunnanohjaustoiminta vaikuttaa suoraan yksittäiseen liikkajaan ja on enimmäkseen paikallistason asia. Järjestettyä liikunnanohjaustoimintaa, kerhoja ja urheiluseurojen järjestämää toimintaa tarjotaan selvitystyön tuloksien mukaan kuntakeskuksissa, mutta syrjäkylillä liikunnallista kerhotoimintaa ei ole juuri lainkaan. Tämä asettaa lapset ja nuoret eriarvoiseen asemaan siinä, millaisen liikuntakulttuurin äärelle lapset voivat päästä mukaan. Harvaan asutulla seudulla liikuntaa toteuttavat järjestöt tarvitsevat täten tukea vapaaehtoistoiminnan toteuttamiseen ja kehittämiseen.

Erilaiset verkkosivustot ovat suhteellisen helppo tapa tarjota ajankohtaista tietoa liikunnasta. Verkkosivustot ovat tietolähteenä myös kaikista helpoiten lasten ja nuorten saatavilla vapaa-aikana. Yhtenä ideana tiedon saatavuuden lisäämiseksi on nuorille suunnattujen verkkosivujen kehittäminen yhdessä saamelaiskäräjien kanssa. Verkkosivuille voisi lisätä yleistä tietoa liikunnasta, lasten ja nuorten liikuntatapahtumia sekä tietoa ajankohtaisista liikuntaan liittyvistä kysymyksistä, hankkeista ja projekteista.

Tukiverkoston vahvistamisen tavoitteena on siten yksittäisen liikkujan tukeminen ja liikuntatoimijoiden osaamisen vahvistaminen. Liikkuvan lapsen ja nuoren tärkein tukiverkosto muodostuu hänen läheisistään, koulussa työskentelevistä opettajista, muista tukihenkilöistä ja mahdollisesti järjestöjen toimihenkilöistä sekä terveydenhuollon asiantuntijoista. Tukiverkoston jokaisen osa-alueen henkilöillä on tärkeä rooli lapsen harrastamisen ja liikunnallisten elämäntapojen omaksumisessa. Tukiverkoston ollessa vajavainen riski passiivisen elämäntavan kehittymiselle, syrjäytymiselle ja kansantaudeille kasvaa. Liikuntatoimijoiden osaamisen vahvistaminen puolestaan tuo toimintaan tehokkuutta, eivätkä olemassa olevat resurssit mene hukkaan.

6.3 Selvitystyön syventäminen (Likes)

Selvitystyö on nostanut hyvin esille myös erilaisia tietotarpeita. Syventäviä tarkasteluja voisi liittää jatkossa kuntien ja kolmannen sektorin liikunta- ja urheiluseurojen sekä muiden järjestöjen kanssa uudentyypin yhteisölähestymisen ja organisointitavan löytämiseksi. Eurooppalaisessa yhteistyöhankkeessa haetaan juuri tulevaisuuden hallinnointitapoja myös liikunnan ja urheilun näkökulmasta, jotka perustuvat kuntalaisten ja eri väestöryhmien aitoon kuulemiseen ja osallistumiseen yksilöllisten ja yhteisöllisten tarpeiden tunnistamiseksi. Tätä työtä voisi pilotoida ja kokeilla myös Pohjois-Lapin alueella selvityksen kohteina olevissa kunnissa.

Likes-tutkimuskeskuksessa on aloitettu yhteispohjoismainen saamelaisalueen liikuntatoimintaan kohdistuvan tutkimushankkeen suunnittelu. Tätä hanketta voidaan tarvittaessa soveltaa jatkoksi tälle ja aiemmille selvityksille erityisesti saamelaisurheilun kehittämiseksi. Tavoitteena on kuvata, miten saamelaisten urheilu organisoi-
tuu sekä kansallisesti omissa organisaatioissaan että kansainvälisesti Suomen, Ruotsin ja Norjan yhteisorganisaationa. Urheilu ja liikkuminen ylittävät valtioiden rajat, jolloin saamen kieli määrittää liikunnan ja urheilun toteutusta. Tutkimuksen ensisijaisena kohteena ovat yhteispohjoismaisen organisaation rakenteelliset muutokset, muutoksen taustalla olevat perusteet ja niiden toteuma eri maissa.

7 POHDINTA

Selvitystyön tavoitteena oli kartoittaa saamelaisalueen kuntien liikuntaan liittyviä resursseja, tarpeita ja mahdollisuuksia sekä saamelaisnuorten näkemyksiä liikuntakulttuurista ja liikunnan mahdollisuuksista. Selvitystyön tulokset vastaavat asetettuihin tavoitteiden ydinkohtiin uutta tietoa tarjoten, joten selvitystyötä voidaan kokonaisuudessaan pitää onnistuneena. Kriittinen pohdinta onnistumisesta kohdistuu lähinnä selvitystyölle asetettuihin rajaaviin tekijöihin.

Selvitystyöhön rajattiin toimeksiannon mukaisesti saamelaisalueen kunnat, mikä toisaalta tarjosi yksityiskohtaista tietoa valituista kunnista, mutta samalla tarkastelun ulkopuolelle jäivät mahdolliset naapurikunnat ja niiden rooli liikuntamahdollisuuksissa. Painotusta kuntakohtaisessa tiedonkeruussa puolestaan ohjasi osittain jo olemassa olevan tiedon määrä: esimerkiksi Enontekiön kunnasta tietoa oli entuudestaan melko vähän, jolloin haastattelutilanteessa Enontekiön resursseja kartoitettiin tarkemmin. Kuntien kohdalla kartoitusta olisi voitu laajentaa saamelaiskäräjien monipuolisella osallistamisella.

Saamelaisnuorten haastattelun toi arvokasta tietoa saamelaiskulttuuriin liittyvästä liikunnasta, joskin kohderyhmää olisi voinut laajentaa myös niihin nuoriin, jotka eivät pidä liikuntaa henkilökohtaisesti niin tärkeänä. Toisaalta saamelaisen nuorisoneuvoston jäsenet edustivat kohderyhmänä laajemmin saamelaisnuoria kuin satunnaisesti valitut vastaajat. Saamelaisen liikuntakulttuurin kuvailua olisi kuntien tapaan voinut laajentaa saamelaiskäräjiä osallistamalla, jolloin mukaan olisi saatu liikuntakulttuurin näkökulmaa poliittisissa elimissä.

Tällaista selvitystyötä ei ole aiemmin tehty, joten uusi tieto tarjoaa mahdollisuuksia niin alueen ulkopuolisille kuin sisälläkin toimiville henkilöille. Alueen ulkopuolisille selvitystyö tarjoaa syvempää ymmärrystä alueelle ominaisista haasteista, kuten pitkistä välimatkoista, ja avaa laajempaa keskustelua saamelaisalueen liikuntakulttuurista. Alueen sisällä selvitystyötä voidaan hyödyntää liikunnan kehittämisessä, jota jo toimenpideosiossa avasimme.

Selvitystyöstä nousi paljon uusia asioita myös tekijälle itselleen, mikä edesauttoi tulosten tarkastelua niin sanotusti objektiivisemmasta näkökulmasta. Toisaalta oma työ alueen liikunnan parissa mahdollisti selvitystyön aloittamisen ja toteuttamisen,

sillä kontakteja esimerkiksi alueen urheiluseuroihin ja kunnan virkamiehiin oli luotu aiemmin. Selvitystyöstä nousseita tuloksia voisi jatkossa syventää lisää esimerkiksi perehtymällä rajayhteistyön kehittämiseen ja alueellisten liikuntastrategioiden suunnitteluun.

LÄHTEET

Enontekiön kunnanvaltuuston pöytäkirja (11.3.2020). 16 § Kouluverkon muutos/Peltovuoman koulu. Luettu osoitteesta: <https://enontekio.fi/web2017/wp-content/uploads/2017/02/Kunnanvaltuusto-poytakirja-11.3.2020.pdf>

Likes-tutkimuskeskus (2019a). Kunta-Virveli – Liikunnan edistämisen tunnuslukuja kunnista. Verkkojulkaisu.

Likes-tutkimuskeskus (2019b). Lapin kuntien suhteelliset asukasluvut, taloudelliset avustukset, liikunnan ja ulkoilun toimintakulut. Viitattu lähteisiin:

Aluehallintovirastojen myöntämät liikunnan kehittämisavustukset 2017–19

Opetus- ja kulttuuriministeriön myöntämät liikunnan kehittämisavustukset 2017–19

Suomen virallinen tilasto (SVT): Kuntatalous [verkkojulkaisu]. ISSN=2343-4147. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 29.8.2019]. Saantitapa: <http://www.stat.fi/til/kta/index.html>

Suomen virallinen tilasto (SVT): Väestöennuste [verkkojulkaisu]. ISSN=1798-5137. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 5.12.2019]. Saantitapa: <http://www.stat.fi/til/vaenn/>

Suomen virallinen tilasto (SVT): Väestörakenne [verkkojulkaisu]. ISSN=1797-5379. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 29.8.2019]. Saantitapa: <http://www.stat.fi/til/vaerak/>

Naukkarinen, M. & Paananen, K. (2017). Vanhempien sosiaalisen tuen yhteys lasten ja nuorten fyysiseen aktiivisuuteen. Jyväskylän yliopisto, liikuntapedagogiikan pro gradu -tutkielma.

Näkkäläjärvi, A. (2011). Syrjäseudun, kuntakeskuksen ja kaupungin nuorten vapaaajan liikunnallisuus. Lapin yliopisto, kasvatustieteen pro gradu -tutkielma.

Opetus- ja kulttuuriministeriö (2017). Lasten ja nuorten harrastusmahdollisuuksien edistäminen; Avustuskäytännöt ja vapaaehtoistoiminnan helpottaminen. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 10/2017. Luettu osoitteesta: https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/79521/OKM_10_2017.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Saamelaiskäräjät (2019). Saamelaisten lukumäärä vuoden 2019 Saamelaiskäräjien vaaleissa. Luettu osoitteesta: <https://www.samediggi.fi/wp-content/uploads/2020/02/vaestotieteellinen-tilasto-2019-nettiin.pdf>

Sodankylän kunnan talousarvio (2019). Sodankylän väestö ja työllisyys (sivut 10–14). Luettu osoitteesta: <http://www.sodankyla.fi/Documents/Paatokseteko%20ja%20hallinto/Talousarvio%202019.pdf>

Valtion liikuntaneuvosto (2013). Liikunta ja ikääntyminen-liikkeellä voimaa vuosiin. Luettu 23.3.2020 osoitteesta: https://www.liikuntaneuvosto.fi/wp-content/uploads/2019/09/Liikkeella_voimaa_vuosiin_2014.pdf

Valtion liikuntaneuvosto (2019). Lasten ja nuorten liikuntakäyttäytyminen Suomessa – LIITU-tutkimuksen tuloksia 2018. Valtion liikuntaneuvoston julkaisuja 2019:1. Luettu osoitteesta: https://www.jyu.fi/sport/vln_liitu-raportti_web_28012019-1.pdf

Vanttaja, M., Tähtinen, J., Zacheus, T. & Koski, P. (2017). *Liikkumattomuuden jäljillä: Pitkittäistutkimus vähän liikuntaa harrastavien nuorten liikuntasuhteesta ja liikunta-aktiivisuuden muutoksista*. [Helsinki]: Nuorisotutkimusseura ry.

LIITE Saamelaiskulttuuriin tai saamelaisalueelle linkittyvät liikuntatapahtumat

Liikuntatapahtumat

Olemassa olevat liikunta- ja urheilutapahtumia on muun muassa Suomen Saamelaisnuorten järjestämä vuosittain järjestetty **salibandyn saamenmestaruuskilpailut**. Kilpailuisännöinti vaihtuu vuosittain eri maiden kesken. Peleihin osallistuvat miesten ja naisten joukkueet.

Isompiin urheilutapahtumiin on osallistuttu myös jalkapallossa. **FA Sápmi** joukkue on osallistunut vuodesta 2014 alkaen valtiottomien kansojen epävirallisiin **jalkapallon MM-kisoihin**. FA Sápmi on Norjan puolella toimiva urheiluseura. MM-Kisojen takana on jalkapallojärjestö Conifa (ei ole kansavälisen jalkapalloliitto FIFAN alla oleva järjestö). Turnaukseen osallistuvat joukkueet edustavat erilaisia itsehallintoalueita tai vähemmistökansoja. FA Sápmissa on mukana enimmäkseen norjalaisia ja ruotsalaisia pelaajia. Suomesta joukkueeseen on osallistunut vuosittain viisi pelaajaa; Jarkko ja Joonas Lahdenmäki, Jirijoonas Kanth, Samuli Laitila ja Jari Bask.

Saami Ski Race Hetasta Kautokeinon hiihdetään tänä vuonna yhdennentoista kerran maaliskuussa. Tapahtuman järjestävät yhteistyössä Enontekiöllä toimiva Hetan Hukat ry ja Kautokeinon kunnassa Norjan puolella toimiva urheiluseura Kautokeino IL. **Hiihtokilpailuja ja muita avoimia liikuntatapahtumia** järjestää vuosittain Inarin Yritys.

Porokilpailuja järjestää Suomen Porokilpailijat ry yhdessä paikallisten yhdistysten kanssa. Porokilpailukauteen kuuluu 5 porocup-osakilpailua ja kisakauden päätöksenä on Porokuninkuusajot. Kilpailusuoritus on 1000 metriä ja 2000 metriä. Porokilpailuissa on junioreille oma sarja 1000 metrin matkalle. Kilpailuun voivat osallistua aikuisten lisäksi 8–13-vuotiaat nuoret.

Ihajis Idja –tapahtuman yhteydessä järjestetään suopunginheittokilpailuja.

Barents Urheilun kesä- ja talvikisat kokoavat Barents alueen 15–25-vuotiaat nuoret kilpailemaan eri lajien parissa. Vuorovuosin kesälajit kootaan Kesäkisoihin ja talvilajit Talvikisoihin. Kilpailemisen lisäksi Barents Urheilun toiminta on kansainvälistä ja monilajista. Barentsin Urheilukomitea (BSC) päättää kisojen järjestäjämäistä ja mukana olevista lajeista kokouksissaan. Tulevat Talvikisat järjestetään Kajaanissa

maaliskuussa, 2021 Kesäkisat Norjan Tromsøssa, 3.–5.9.2021, Talvikisat 2022 Norjan Altassa ja 2023 kesäkisat Suomessa.

Anára Sámišearvi toimii lähettävänä organisaationa nuorten alkuperäiskansojen urheilukisoihin. Kilpailutapahtumat järjestetään vuosittain eri maissa. **Arctic Winter Games** 2020 pidetään Kanadan Yukonissa, Whitehorses kaupungissa. Saamenmaan joukkue on yhteinen Norjan, Ruotsin, Suomen ja Venäjän kanssa. Suomesta kaksi urheilijaa on valittu edustamaan maastohiihdossa. Kisat sisältävät alkuperäiskansojen omia lajikokonaisuuksia sekä kaikille tunnettuja talvi- ja kesälajeja. Ki-soissa on yhteensä 21 lajivaihtoehtoa.